

ÕPILASTE TÕLGENDUSED SOOLISTEST EELISTEST JA NORMAALSUSTEST

Tiiu Kuurme

Annotatsioon

Artiklit kirjutama inspireerinud uurimisprobleemiks on, kuivõrd tajuvad noored poiste ja tüdrukute, meeste ja naiste eeliseid, erilisust ja normaalsust nii ühiskonnas kui koolis ning kuivõrd tajutakse deklareeritud sugude võrdsust tegelikult. Noortel paluti väljendada oma arusaamu kumbagi sugu puudutavatest eelistest ja normaalsusest. Teoreetiliseks taustaks on käsitused soostereotüüpidesse normaliseerivast sotsialisatsioonist (Goffman, Davies jt.) ning performatiivsuse teooriatest, kuidas ise oma sotsiaalset sugu luuakse. Pakutud lausungeid analüüsiti kvalitatiivse temaatilise sisuanalüüsi meetodil. Uurimustulemustest selgus, et nii poisid kui tüdrukud tajuvad mees- ja naissoo positsioone ühtmoodi ning märkimisväärselt sugusid eristavana. Meessoole omistatakse selged eelised võimu, mõjukuse, võimaluste, lubatavuste ja vabaduste, samuti vähemate nõuete ja kohustatuse osas. Naiste/tüdrukute eelistena tajutakse paremat suhtumist neisse ning nende eneste kohusetundlikumat suhtumist ja usaldusväärust ning vähemat probleemide põhjustamist. Üllatava asjaoluna selgus, et vaatamata silmatorkavatele tähelepanekutele meessoole eelistest nii koolis kui ühiskonnas väidab enamus küsitlenuid, et tegelikult ollakse ju võrdsed, mis viitab enese poolt kogetu taandumisele formaalse inimõiguste ideoloogia ees.

Õpetajaskonnale avab kirjeldatu pildi, kuivõrd drastiliselt on koolitegelikkus mõjustatud soostereotüüpidest ja võimaldab neisse kasvatustegevuses teadlikumalt suhtuda, olles ühtaegu kutse sootundliku pedagoogika poole. Samuti viitab kirjeldatu, et võrdõiguslikkuse problemaatikaga tuleks tegelda sootuks tõsisemalt kui vaid pindmise retoorika tasandil.

Märksõnad: Soostereotüübid, sooline sotsialisatsioon, sooline võrdõiguslikkus, soolised eelised, sooline normaalsus.

Sissejuhatuseks

Ole normaalne! Nii kõlab teismeliste kõnepruugis tavaline pöördumine kaaslase poole. Normaalsuse mõiste tähendusspekter on mitmekihiline. Kõigepealt viitab mõiste ise oma pärinemist normist, normid aga reguleerivad inimkoosluste koostelu. Normaalsus on ihaldatud seisund, sest tähendab nii stabiilsust kui omaksvõtmist, mõnede arvates ka elutervet asjade seisu. Teisalt võib pelgalt normi jäik järgimine ilma selle kriitilise analüüsi ja muutusteta viia katastroofini, sest tulemuseks on stagnatsioon. Noorusiga kulgeb normaalsuspüüde ja originaalsustahte pingeseisundis. Identiteet eeldab nii samasust kui erilisust ehk isiksuse kordumatust. Soome kasvatusteadlastel (Lahelma 1999) on käibel mõiste: *turvaline tavalisus*, olek, mida soovivad standarditele allutatud õpilased, kuivõrd see aitab kooliga valutumalt toime tulla.

Meid huvitas eesti koolilaste puhul, millist poisi ja tüdruku käitumist ja olemist peavad nemad normaalseks ning milles näevad nad ühe kui teise soo eeliseid. Mida räägib see kooli argipraktikate kohta ning kuidas

on tajutud sugude olekut ühiskonnas laiemalt? Kust alates tuleks olla teadlikum ja tundlikum ning midagi muutma hakata? Vahest heidavad õpilaste kogemused ja arusaamad sellele valgust.

Soolise sotsialiseerumise analüüsid on palju leidnud kasutamist Foucault' *normaliseerimise* mõiste. Foucault teooriates esineb määratlus *distsiplinaarsed institutsioonid*, kus tegevusi käivitavad ja keelustavad selged piirid. Ta kirjutab: *distsiplinaarsete institutsioonide kõiki punkte läbib ja kõiki instantse kontrollib lõputu karistuslikkus, mis võrdleb, eristab, hierarhiseerib, muudab ühetaoliseks ja arvab välja. Ühesõnaga, normaliseerib* (Foucault 2014, 264). Läbi distsipliini kehtestab end normi võim. Normaalsusest sai kasvatuses surveprintsip, kui juurutati standardiseeritud haridus. Normaalsuse surve kehtestati meditsiinis, tootmisprotsessides ja paljudes teistes modernsusajastu institutsioonides. *Sarnaselt ja samaaegselt järelevalvega kujunes ka normaliseerimine klassikalise ajastu lõpul võimu üheks peamiseks instrumendiks – normaalsuse astmed on märgid kuuluvusest homogeensesse kehandisse, kuid need täidavad samas klassifitseerivat, hierarhiseerivat ja järkudesse jaotavat rolli* (idem 265–266). Läänelikes ühiskondades on sugude probleemi normaalsuseks deklareeritud võrdsus, mis on jõudnud igasugusesse seadusandlusesse. Iseasi, kuidas tajuvad seda asjaosalised ise ja kuivõrd on see kujunenud nende väärtuste ning tajude osaks. Foucault sõnastab dilemma: *...on arusaadav, et normi võim funktsioneerib kergesti süsteemis, kus valitseb formaalne võrdsus, sest ta paneb kesk reegliks võetud ühetaolisust kehtima individuaalsete eripärade skaala, mis justkui oleks kindla mõõtmise tulem* (idem, 266). Seega võib formaalseks jäänud võrdsus anda hoopis pahupidi efekti ja tugevdada normi jõudu. Kooli tehaseatoline tootmisprintsip on olnud kõneks paljude kooliteoreetikute kirjutistes. Eesti avalikus kõnepruugis iseloomustab seda vaadet käibiv sõnavara kooli antavast toodangust ja lastest kui tellija materjalist. Aga formaalselt on kõik õpilased ju võrdsed ja võrdsete võimalustega.

Kõige varasemaid ühiskondlikult märgistatud identiteete on inimesele tema sugu. Sugu ei ole see miski, millega koos loomupäraselt inimene kujuneb, ta on ajalooliselt kujunenud ning ühiskondlikult aktsepteeritud tähenduste raamistik, millega iga kasvav laps kohtub. Sotsioloogia klassik Erving Goffman kirjutas juba läinud sajandi keskel, et sugu on kõigis ühiskondades aluseks jätkuvatele klassifitseerimisprotsessidele, ning soo määratlemine on igasugustes inimpopulatsioonides avar ja eluaegne. Sooline eneseidentifikatsioon sotsiaalsete ja kultuuriliste normide kaudu on üks sügavamaid, mida ühiskond pakub. Nii võibki rääkida sotsiaalsest soost (gender), need on ühiskondades välja kujundatud käsitused sellest, mis on kummalegi soole loomulik. Maskuliinsus ja feminiinsus ei ole loomuomane kaasasündinud indiviidi varustus, see on loomuomane ehk struktuuriline ühiskonnale ning ärkab see sotsiaalsetes protsessides (Goffman 2012, Davies 1989). Sotsiaalkonstruktivistlikes arusaamades luuakse nii teadmine kui tähendused inimeste igapäevaste elupraktikate kaudu, sugu luuakse ja taasluuakse suhtluses ja vastasmõjudes normatiivsete arusaamade päraselt ehk läbi nähtamatu käe. Sotsiaalkultuurilise pärandina kohtub iga uus sugupõlv ka elupraktikasse kinnistunud soostereotüüpidega. Identiteeti kujundavad lapsed pööravad pilgud emade ja isade, meeste ja naiste poole, kujundades eneste jaoks *normaalse* oma soo esindaja kuvandi. Ent kuna soost tuleneb erinev kohtlemine ning vastavad kogemused ja sugudele on suunatud erinevad ootused, on poiste ja tüdrukute, meeste ja naiste normaalsused erinevad. Soolist ebavõrdust hoiavad alal mõlemad sood, nt ka ema, kes annab poisile avarama tegutsemismaa ja paneb tüdruku tema järele koristama.

Naised ja mehed ei ole võrdsed. Soolise normaalsuse kõrval tuleb rääkida ühe soo eelistest. Läbi aastatuhandete on mees olnud tähtsam, enam väärtustatud, mõjukam, meestele on kuulunud võim: öeldud on, et naise maailm on kodu, mehe kodu on maailm. Meeste iseloomulikud väärtused on ühiskonnas olnud vaidlustamatu dominant. Suur hulk ihaldusväärseid ameteid on olnud naiste jaoks suletud, samas naistele omased tööd meeste poolt alavääristatud ja alamakstud. Naised on võtnud omaks, et nemad ja

nende tööd on vähem väärt, ka avaliku ruumi kasutus naiste poolt on olnud tuntavalt piiratum. Meessool on eeliseid ja meessugu eelistatakse, ning kool ei ole siin erand. On ju ka naiste kooliharidus hiline nähtus ja üsna hiljuti polnud neil ülikoolidesse asja. Naskali väidab, et poisid on olnud kasvatusfilosoofias lapse norm. Hariduse subjekt on konstrueeritud temast lähtudes ja tüdrukuid kõrvale lükates (Naskali 2010).

Sotsioloogias pole keskne küsimus, kas ja mida saavad naised meestest vähem, vaid milliste ühiskondlike struktuuride abil nende teisejärgulisust toodetakse ja säilitatakse, leiab Goffman (2012). Soolist ebavõrdsust taasloovad diskursused. Need on ühiskonnas kinnistunud millestki kõnelemise viisid, milles jääb peale väärtusautoriteetide hääl. Diskursused on võimu atribuut, kuivõrd need kujundavad väärtusi ja mõtlemise viise, neis kujunevad enesestmõistetavused, millega ei vaielda ja need sisaldavad ka ühiskondi mõjutavad praktikaid (nt milline peab olema kool). Nn *tõde* luuakse diskursiivselt (Simola 2015). Sooline ebavõrdsus on üks neid diskursusi, mis on sotsiaalsesse praktikatesse sisse kirjutatud. Võimusuhted ja sümbolid loovad soorežiime. Soolisi erinevusi on harjutud nägema fundamentaalsete ja muutumatutena. Ebavõrdse võimusuhte tingib aga hoopis kahe soo mõistmine binaarselt. Binaarsused aitavad võimusuhteid säilitada, väidab Deborah Youdell. Privilegeeritu ja allutatu suhte kaudu saab luua norme ja üht osapoolt defineerida kõrvalekalduva Teise kaudu, privilegeeritust kinnitatakse suhtes erinevasse (2011). Maskuliinsus assotsieerub saavutusega, kontrolliga, autonoomiaga, võimuga, feminiinsus võimu puudumisega, passiivsusega, sensuaalsusega, emotsionaalse väljendusviisiga, hoolitsemisega. Need seosed on diskursiivselt kujundatud. Sageli unustatakse, et sugu ei ole fikseeritud, vaid eri sotsiaalsetes ruumides pidevalt nihkuv nähtus (Guckenheimer 2013).

Diskursiivsed praktikad soost pakuvad kontseptuaalse raamistiku ja mudelid, mille läbi end võetakse kui poissi ja tüdrukut. Lapsed õpivad oma soole sobivaks peetavaid käitumisi, aga ka seda, milline positsioon neile kuulub, sest neil tuleb leida äratuntav identiteet olemasolevas sotsiaalses korras. *Sa ei taha ju käituda nagu mõni tüdruk*, on poistele tihti öeldud. *Tüdrukud nii ei tee*, öeldakse tüdrukule. Soonormide abil võib miljonil viisil seletada, põhjendada, õigustada või kohut mõista inimindiviidi käitumise ja elukorralduse üle, väidab Goffman (2012). On isegi väidetud, et valdkonnad, kus tegutsevad naised, võivad olla meessoo jaoks määratud ja alaväärsed.

Soostereotüübid on nii ühiskondlikud kui kogukondlikud. Sooidentiteet määratleb selle, kes ja kuidas inimene on soost ja sellega seotud normidest lähtudes. Sotsiaalse sooga seonduvad uskumused on tihedalt seotud soolistatud käitumisega (Goffman 2012). Institutsioonid loovad soolisi normatiivseid standardeid ja taastoodavad soolist ebavõrdsust. Kultuurilised kogukonnad konstrueerivad üldise idee tüüpilisest maskuliinsusest ja feminiinsusest, mida respektseeritakse, ja see on aluseks indiviidide maskuliinsuse või feminiinsuse konstrueerimisel. Need on teatud käitumis- ja muude tunnuste kobarad, klastrid, mille tuumaks on domineeriv kontseptsioon maskuliinsusest ja feminiinsusest (Paechter 2007). Eri aegadel ja eri kohtades on maskuliinsusel ja feminiinsusel erinevad tähendused. Bourdieu'le toetudes luuakse oma sooline *habitus*, see on hoiakute, harjumuste, käitumismustrite, ootuste, suhtumiste, maitse-eelistuste kompleks, mis omandatakse keskkonnas, kus viibitakse. Domineerivad *habitused* määratakse ühiskondliku kuuluvuse alusel, nt kas ollakse valgekrae või sinikrae või koguni sinivereline. *Habituse* abil mõistetakse nii enda kui teiste positsiooni sotsiaalses ruumis (Rehbein 2006)). Oma soolisest *habitusest* lähtuvana teeb indiviid muuhulgas ise järeldused oma väärtuse kohta oma soo esindajana, ning lülitub kollektiivsesse soostereotüüpide tootmise ja säilitamise protsessi. Kool pakub välja oma vaatenurga, mida tehes ja mida mitte tehes legitimeeritakse lapsed poisteks ja tüdrukuteks.

Kool sotsialiseerib õpilasi tavapäraseesse soorollidesse. Kool, eriti kui ametlik seadus toidab usku võrdsuse ideoloogiasse, mis teostuks justkui iseenesest, on üks sooidentiteetide tootmise paik, kus normõpilase kõrval on kuvand normaalsest koolipoisist ja koolitüdrukust ja sellest, mis kummalegi sobib. Koolide sotsialisatsiooniprotsess on jõulisel, ent maha vaikitud viisil eelkõige oma soo esindajaks sotsialiseerumine. Selleks, et omada õigust osaleda mingis kogukonnas ja saada positsioon ehk legitiimsus, õpivad lapsed, kuidas liikuda, rääkida, käituda, kuidas esitleda oma soolist identiteeti. Püüdlilikult võetakse omaks, mis sobib mehele, mis naisele, et säilitada kuuluvus. Kool on koht, kus konstrueeritakse idee normaalsest lapsest. Laste kehad on reguleeritud ja kontrollitud tihti sooliselt määratletud viisil (Paechter 2007). Normaalsus saab püüdmisvääreks, et olla tunnustatud, vältida väljajätmist ja repressioone ning tunda end turvalisena.

Kooli igapäevaelus toimib soolisustav variõpe, mis määrab kummalegi omased tegevused ja koht. Poistega seotakse aktiivsus, kõne- ja tegevusruumi võtmine, väljakutsed õpetajatele, avalik agressiivsus ja vastupanu. Tüdrukuid, vastupidiselt, määratletakse tublideks, usinateks, kohusetruudeks, passiivseteks ja kaudse agressiivsuse väljendajateks. Tublidust koos kuulekusega tõlgendatakse algatusvõime, julguse ja loovuse puudumisena (Naskali 2010).

Mary Holmes võtab kokku erinevate uuringute tulemused: klassiruumi interaktsioonis domineerivad poisid. Naiste vähesus võimukates sotsiaalsetes rollides näitab, et paljud tüdrukud näevad neid vaid meestele kuuluvatena ega püüdle nende poole. Õpetajad suhtlevad klassis enam poistega, tüdrukud on vähem nähtavad. Õpetaja julgustab poisse ja vähendab feminiinse käitumise väärtust. Tüdrukuid julgustatakse olema vait ja head, poistelt nõutakse enam distsipliini. Enamus õpetajate tähelepanust poistele on küll keelav ja noomiv, ent tüdrukud on sootuks ignoreeritud (Holmes 2007). Samas on just Eesti õpetajad enamasti naised.

Sugu on miski, mida ise teeme. Sooteooriates on palju juttu, et identiteeti kinnitatakse oma sugu esitades. Maskuliinsusi ja feminiinsusi kogetakse ja esitatakse vastavuses situatsiooniga, milles end leitakse. Järelikult võivad need olla suhtelised ehk spetsiifilised ja lokaalsed. Igasugustes olukordades ja situatsioonides on ainet, mida võib kasutada oma soo esitamiseks (Paechter 2007, Goffman 2012). Ööklubides ja lokaalides on selleks omad viisid, mägimatkal omad ning koolipingis sootuks muud, nagu mäletame ka Teele ja Tootsi lugudest. Goffman (2012) nimetab institutsionaalseks refleksiivsuseks asjaolu, kui institutsioonide igapäevaelu saab sugude esitamise näitelavaks, nt kasutades oma abitust, brutaalsust, galantsust, ohvrimeelsust, naiivsust jms. Binaarsed esitused tugevdavad uskumusi sugude erinevast loomusest. Davies leiab, et inividid ehitavad loo sellest, kes nad on, ja selle loo korrashoidmine kujundab diskursiivseid praktikaid, läbi mille end taas ja taas esitatakse (nt poisid kui jõulised ja domineerivad ning tüdrukud kui vaikivad abistajad) (Davies 1989). Et kõik kulgeks "normaalselt", selle üle valvavad lapsed ise, piirates, alavääristades, pidurdades üksteist. Foucault on seda protsessi nimetanud distsiplinaarsete institutsioonide panoptikumiks, kus valvur on nähtamatu, ent ta näeb potentsiaalselt kõike, ning keegi ei tea, millal vaatab ta just tema poole. Kollektiivne ja anonüümne pilk toob kaasa subjektidepoolse enesedistsiplineerimise ja sisemise eneseregulatsiooni.

Pikk sugude võrdsuse ametlik ideoloogia nõukogude ajal mõjutab ka tänaseid arusaamu soolisest võrdõiguslikkusest ja on põhjustanud n-õ soopimeduse. Koolides oli avalikult deklareeritud kõigiline kohtlemise võrdsus nii siis kui ka nüüd ning puudub harjumus selles kahelda.

Samas näitab statistika koole vägagi soolistatud paigana. Eesti kontekstist on teada õpetajaskonna ebanormaalne sooline koosseis: 14% mees- ja 86% naisõpetajaid. On teada, et niigi suur palgalõhe on

suurim kõrgharitud meeste ja naiste vahel. On teada, et koolist väljalangenuist 2/3 on poisid ning just nendega seondub igat laadi lammutav ja enesehävituslik käitumine. Eesti meeste riskikäitumine on Euroopa silmapaistvamaid. Kuigi kõrgharituist moodustavad juba ammu üle 2/3 naised, on mitmesugustel otsustajapositsioonidel ikka valdavalt mehed.

Nendele soolise ebavõrdsuse probleemidele on aga pakutud väga üheülbalisi lahendusi. Arvatakse, et poiste ebaedu põhjused on koolis: vähe huvi pakkuv õppesisu, feminiseerunud õpetajaskond ja poiste diskrimineerimine. Eesti elanikud pooldavad võrdsuse nimel poistele eeliseisundi andmist, samas ei poolda 82% elanikke poistele leebemaid nõudeid. 59% pooldab erinevalt õpetamist. (Aavik, K., Uusmaa, H-L. 2014). Mis aga toimivad normaalsuse kriteeriumitena õpilaste teadvuses?

Kuidas õpilaselt saadud andmeid analüüsiti?

Mida märkavad ja peavad enesestmõistetavaks koolinoored õpilaste soolisel positsioneerumisel? Mis on nende jaoks normaalne poisi ja tüdruku puhul ning milliseid eeliseid kummagi soo juures nähakse? Kas ja kuidas tajutakse võrdsust kui deklareeritud väärtust ka tegelikkuses? Uurijaid huvitas, millistena peegelduvad tänaste noorte soostereotüübid just kooli kontekstis ning kui suuri probleeme need sisaldavad.

Palusime õpilastel lõpetada laused:

Mulle tundub, et tüdruk olla on üldiselt parem kui poiss, sest...

Mulle tundub, et poiss olla on üldiselt parem kui tüdruk sest...

Koolis käies on parem olla poiss, sest...

Koolis käies on parem olla tüdruk, sest...

Pole vahet, kas olla poiss või tüdruk, sest...

Poisi puhul on koolis täiesti normaalne, kui ta..

Tüdruku puhul on koolis täiesti normaalne, kui ta...

Mees olla on parem kui naine, sest...

Naine olla on parem kui mees, sest...

Nii poisid kui tüdrukud avaldasid arvamust kummagi sugupoole kohta. Analüüsis ei väljendu, kui võrd palju arvuliselt eelistati poisi või tüdruku paremust, sest kummagi eeliseid tõid esile mõlemad sood, vahel ka sama isik. Väljaütlemiste analüüs oli kvalitatiivne ning algas sisuplokkide määratlemisega. Saadud lausungid liigitati teemade ja alateemade kaupa ning nii kujunes pilt, millest räägiti kummagi soo puhul, kuidas iseloomustati nende olemist koolis, omadusi ja suhtumisi. Omaette oluliseks kujunes, millist sõnavara kasutati. Pakume autentseid tekstinäiteid, et näidata, mida ja kuidas kõnelesid noored iseendast. Esitame eri teemade all kummagi soo vaateid neid kõrvutades.

1. Kas parem on olla poiss või tüdruk?

Analüüsis ei eristu kui mitu vastajat üht või teist väitis, vaid kuidas paremusi kirjeldati. Mitmed noored tõid korraga välja mõlema soo eelised, lõpetades väitega, et tegelikult ollakse võrdsed. Mõni siiski nimetas, et parem on olla poiss või tüdruk. Seega näitab uuring sugude paremusele antud tähendusspektrit, mitte kummagi poolt antud vastuste arvu.

1.1. "Meil on võim ja vabadus" ehk "poiss olla on üldiselt parem"

Poiste parem-olemise kohta andis poisid 183 ja tüdrukud 165 vastust. Miks siis on poiss parem olla? Poiste kohta antud kirjelduste sisu pinnalt moodustusi järgmised kategooriad: 1) *suhe normi ja üldine positsioon*, 2) *poistesse suhtumine, kohtlemine ja välised ootused*, 3) *elu ja olemine*, 4) *isikuomadused*.

1.1.1. Suhe normi ja üldine positsioon

Rohkelt korduvatest väljendustest kujunesid omaette teemad, milleks olid *piiride ja normide rikkumine, lubatavused ja vabadused, naljade ja lolluste tegemine ning võim* (kõik kokku 33 väidet). **Poisid** kirjutasid oma sugu silmas pidades, et nende käitumise piirid on laiemad, nad **võivad rikkuda norme, ületada piire** ja teha asju, mis muidu pole viisakad.

Saab rikkuda seadust; saab teha ükskõik mida; võid teha rohkem asju mida ise tahad; võib lollitada niipalju kui tahad ilma et keegi viltu vaataks; kui sina teed väikese rumaluse, siis sulle antakse andeks;

Poiste laiemad mõjupiirid, hoopis suuremad võimalused normi rikkuda ja tüdrukutest erinev suhe normi pälvis samuti esiletõomist tervelt 33 **tüdruku** kirjapanekus.

Meestele on seatud vähem moraalseid piiranguid ning nende halba käitumist ei taunita ühiskonnas nii palju kui naistel; tüdrukud ei või selliseid asju teha nagu poisid; kui poiss teeb mingit pahandust vms, ei ole sellest midagi; põhjendatakse tema tegevust sellega, et ta on poiss; võid halvasti käituda, keegi ei küsi mis sul viga on.

Lubatavused ja vabadused on nii poiste kui tüdrukute kirjapanekutes poiste jaoks oluliselt suuremad:

Poisid ... *ei pea järgima nii pingsalt ühiskonna norme ja on jõudu rohkem; ühiskond ei suru peale nii palju norme; saab vabamalt käituda, ilma, et sind imelikult vaadatakse;*

Tüdrukud ... *poistele on lubatud asjad, mis tüdrukutele pole, nad suudavad oma sõna rohkem maksma panna; kõik on vabam, poisid saavad endale lubada rohkem, kuna nad on poisid*

Väga rohkelt ja ka teiste küsimuste all kirjutati, et poisid saavad teha lollusi.

Poisid ... *Saab lollida rohkem teha; sest neil on koolis lõbus ja neil on savi mida õpetajad talle räägivad; see on normaalne kui poiss teeb lollusi*

6 noormeest rõhutasid meessoo võimu: *poisi sõna jääb 90% juhtudest peale; meil on võim ja vabadus; meessool on siin maailmas rohkem võimu*

1.1.2. Suhtumine poistesse ja välised ootused

Seda mainisid **poisid** 17 korda; sealjuures rõhutati tugevalt sootuks väiksemaid väliseid ootusi tüdrukutega võrreldes (13)

Ei ole nii palju kohustusi; poistele pannakse tavaliselt madalamad ootused ning poistel on ka lihtsam; ma olen liiga laisk, et olla tüdruk; poistelt ei oodata nii palju.

48 **tüdrukut** leidsid, et üldine suhtumine kummassegi erineb ja on poiste kasuks.

Neid võetakse tõsisemalt; sind ei norita nii palju; poistelt nõuab ühiskond vähem kui tüdrukutelt ja poistel on elu rohkem võimalusi; poistesse suhtutakse rohkem kui iseseisvatesse; nad vastutavad rohkem enda eest; nende tegemisi ei hinnata nii karmilt ja nad ei pea nii korralikult riietuma ning endaga vaeva nägema.

Eriti rõhutati poistele esitatavaid väiksemaid ootusi (23 tüdrukut):

Mulle tundub, et tüdrukutelt oodatakse alati paremaid tulemusi; poistest ei oodata ega taheta midagi; sult ei nõuta koolis nii palju; nad ei pea tegema nii palju koduseid toimetusi; neilt ei oodata sellist perfektsust nagu tüdrukutelt; neile andestatakse kergemalt.

Üks tüdruk aga leidis: *Sinult ei oodata siis nii palju (koolis), hiljem aga oodatakse just rohkem.*

Eraldi toodi välja, et õpetajad suhtuvad poistesse paremini ja teevad neile järeleandmisi.

1.1.3. Elu ja olemine üldisemas plaanis

Selle teemaga seoses kasutati **poiste** kirjeldustes märksõnu nagu *lahedam elu, huvitavam elu* (8), *kergem elu* (12), *rohkem võimalusi ja vabadusi* (16).

Elu on huvitavam: *oled tugevam ja mitte nii igav elu; elu on põnevam; saad tegelda palju ägedamate asjadega; poiss on lahedam ja uhkem olla.*

Elus on rohkem võimalusi: *sul on rohkem avatuud uksi elus; mul on rohkem võimalusi ennast tõestada; meest usaldatakse ühiskonnas rohkem ja potentsiaal elus läbi lüüa on suurem.*

Elu on kergem: *vähem kohustusi; vähem jamamist; ei ole nii palju muresid; ma ise olen poiss ja arvan, et poiste elu on ikka kordades kergem, kui tüdrukutel; on vähem muresi kui tüdrukutel on; on vähem asju, mille pärast muretseda.*

13 noormeest ja 11 neidu tõid esile, et poiste tegevused ja harrastused on palju põnevamad.

Ka 18 **tüdrukut**, kes seda teemat puudutasid, tõid esile mitmed poiste elu eelised, sealjuures poistega sarnaselt nimetati nende huvitavamaid tegevusi ja kooliained ning kergemat elu.

1.1.4. Isikuomadused

Mitmesugustest isikuomadustest tõstsid **poisid** esile eriti füüsilist üleolekut (17), intellektuaalseid eeliseid

(14) ja ka bioloogilisi eeliseid (12).

Jõud ja tugevus: *on rohkem jõudu; poistel on rohkem julgust, vastupidavust ja raha; poisid on tavaliselt tugevamad ja otsustavamad.*

Vaimne üleolek: *me kasutame loogikat ja oskame teha õppimise huvitavamaks; poisid on targemad; sa oled stabiilne, sa suudad alati selgelt mõelda; vähem draamat, targem jutt,*

Bioloogilised eelised: *ei pea sünnitama; saab püsti pissida; mul on peenis ja ma ei pea sünnitama; peenis – piisavalt öeldud.*

Tüdrukud tõid poiste puhul kõige enam (29 tüdrukut) esile asjaolu, et poistel on eelised välimuse osas (ei pea meikima, riietusega on vähem muret ega pea põdema välimuse pärast). 4 tüdrukut rõhutas poiste loogilist mõtlemist nende vaimse paremusena ning 7 bioloogilise eeliseena menstruaatsiooni puudumist ning 6, et nad ei pea sünnitama. Kui poisid ei maininud üldse oma hoiakuid ellu, siis tüdrukutest tõid 16 poiste eelistena välja nende hoiakud ellu nagu *pealehakkamine, suurem moraaltunnetus, julgus, oma arvamuse välja ütlemine, kergem ja rahulikum suhtumine asjadesse ja et neid ei huvita hinded.*

13 poissi kirjutasid peamise väitena poiste paremuse tõestuseks: *Ma olen poiss* ja 6 poissi: *Poiss olla on ägedam.* Vaid üks noormees 183st leidis, et talle ei tundu, nagu oleks poiss olla parem.

Kokkuvõtlikult. Nii tüdrukud kui poisid olid poiste paremuse suhtes stereotüüpselt sama meelt peaaegu kõikidel vastustest väljakujunenud teemadel Poistel on suuremad vabadused, suuremad lubatavused, lähedam elu ja nende suhtes on väiksemad ootused. Samas võetakse neid tõsisemalt. Nende elu on kergem, võimalusterohkem ja huvitavam. Nende jaoks on rohkem avatud uksi, vähem piiranguid ja eelised ka isikuomadustes. Poiste domineerimine tõusis esile vägagi ilmekalt.

1.2. "See armas tähelepanu ja uste lahti tegemine". Tüdruk olla on parem...

Poistest lõpetasid selle lause 126, neist 21 vaidlustasid selle väite, kinnitades sealjuures üle, et poiss on ikkagi parem olla. Tüdrukutest oli oma arvamus 199 poisil, kes lause lõpetasid.

Normide ja positsioonide teema pälvis tüdrukute puhul **poiste** poolt vaid paar märget: *õpiksin siis paremini; siis ma ei tee nii palju lollusi, tüdrukud on tundides normaalsemad.*

1.2.1. Üldine suhtumine tüdrukutesse ja välised ootused

Esile tõsteti tüdrukute suuri eeliseid nagu leebem suhtumine, suurem hoolitsus ja halastus nende suhtes ja üldine parem suhtumine. Nii leidis 17 **noormeest**.

...neid koheldakse kui õrnamat sugu; saad uksest sisse minna ennem ja muid häid külgi on veel; oled kaitstud vägivalla eest normaalsete vastassoo esindajate poolt; sinu eest muretsetakse rohkem; sinu eest hoolitsetakse rohkem; siis koheldakse teistmoodi; nii kiidetakse rohkem; tüdrukuid hoitakse rohkem; peetakse lugu; pööratakse rohkem tähelepanu ja koolis on kergem.

Eraldi tõusis 10 poisi poolt mainitud õpetajate parem suhtumine: *õpetajad on sinuga siis leebemad; koolis õpetajad halastavad rohkem; õpetaja suhtub paremini; õpetajad eelistavad rohkem; tüdrukuid ei noomita palju; enamik õpetajaid on naised, kes hoiavad omasid.*

Väiksemaid ootusi mainis 6: *tüdrukutele antakse tihti armu; sulle vabandatakse; peale kooli nõutakse sult vähem, tüdrukutel jääb rohkem tunde ära.*

Tüdrukutest leidsid tüdrukutel olevat eeliseid 91 vastajat, mis teeb ligi poole vastanuist.

Jõuliselt tõusis kultuurilise ilminguna esile: "*Tüdrukutel on eesõigus*" nende nõrkuse tõttu.

Tüdrukutesse suhtutakse viisakamalt; hoitakse rohkem, koheldakse õrnemalt; mul on teatud eelised ning austus; tüdruk olla on ilus; tüdrukutel on rohkem huvisid ja neid hoitakse vanemate poolt rohkem; koheldakse viisakamalt; sinust arvatakse paremini; sind koheldakse paremini, kuna arvatakse, et sa oled nõrgem; pere paneb tüdruku rohkem tähele, tüdruku kaitstakse ohtude eest; tüdrukuid austatakse rohkem; minu vastu ollakse viisakad; antakse asju kergemini andeks; ei kohelda nii karmilt; tüdruk on nõrgem sugupool; see armas tähelepanu, uste lahti tegemine; meid koheldakse õrnemalt ning hoitakse rohkem; tüdrukuid usaldatakse rohkem; sulle ei panda pahaks vahel murdumist ja emotsionaalsust.

Leiti veel, et poisid peavadki end rohkem kehtestama, sest kuna tüdrukud ei tee pättust, siis neid eelistatakse, et tüdrukul on õigus olla haavatud ja poiss on tugevam pool. Ühiskond soosivat ja hoidvat naisi rohkem. Väiksemaid väliseid ootusi nimetas 7, just vähesema vajaduse pärast end kehtestada. Ka õpetajate suhtumine on 10 tüdruku arvates parem, kuna *tüdrukud on korralikud ja vastutustundlikud.*

1.2.2. Elu ja olemine üldisemas plaanis

pälvis tüdrukute paremusena **poistelt** 8 märget, seotuna peamiselt kergema eluga, sest:

...tüdrukud ei sattu nii kergesti jamadesse; tüdrukutele antakse elus kõik kätte; ilusal tüdrukul võib elu lihtsam olla, tuleb võidelda vähematel aladel.

Erinevalt poistest rääkides mainitust märkisid poisid tüdrukute puhul nende elamise strateegiad:

piisab magusa näo tegemist ja suure tõenäosusega on ukсед su ees avatud, tüdrukud on tavaliselt osavamad, siis on inimesi ehk kergem mõjutada; ilusa välimuse tõttu on võimalik leida kergesti rikas mees.

Ka **tüdrukud** ise tunnistasid, et nende eeliseks on teatud läbilöömise strateegiad:

...saab vaadata ilusaid poisse; sa saad õpetajatele rohkem meeldida; saab oma välimusega tegeleda; olla õrn, vahest oskamatu ja haavatav; ma saan pügeda paremini õpetajatele; iluga ja naeratusega saab enam-vähem kõike; saan rohkem manipuleerida inimestega; tüdrukud saavad välimuse tõttu lihtsamini läbi; paari pisara poetamisel on hinne käes.

Elu põnevus, sisukus, vabadused, kergus või raskus ei tulnud tüdrukutel nende elu silmas pidades üldse kõneks.

1.2.3. Isikuomadused

Tüdrukute omadustest pälvivad 14 **poisi** tähelepanu kõige enam tüdrukute *suhtumised ja moraalsed kvaliteetid*):

...neil hakkab süda valutama, kui midagi tegemata; nad on vahest rohkem täiskasvanumad; tüdrukud on korralikumad kui poisid; nad on lihtsalt perfektsed; tüdrukud on kohusetundlikumad, siis on vähem laiskust; nemad ei ole nii lohakad.

9 poissi mainis ka intellekti ja vaimseid võimeid, eriti tarkust ja võimet mitut asja korraga teha. Vaid 6 noormeest tõstis esile nende välimust.

Tüdrukutel enestel oli oma omaduste kohta palju öelda. Eelkõige tõstsid 20 tüdrukut oma eelisenä esile välimust:

...siis saab kleite kanda; saab ilus olla; tüdrukutel on rohkem asju; me saame ehtida ennast ja see meile meeldib; sa saad teha tüdrukute asju; ilusaid asju kanda; on võimalus enda vistrikelvigasid meigiga varjata.

Kui intellektuaalseid eeliseid mainis vaid 7 tüdrukut, siis suhtumisi, käitumist ja moraalseid kvaliteete tõstis oma soo eelisenä esile 19:

...tüdrukud on viisakamad; tavaliselt on tüdrukud kohusetundlikumad; tüdrukud hoolivad oma tulevikust ja teavad, millega riskivad; tüdrukud sattuvad vähem pahandustesse; nad on korralikumad; enesekindlamad ja püüdlikumad; tüdrukud on vapramad ning tublimad; tüdrukud on enamuses hoolivamad; tüdrukud on parema käitumisega; tüdrukud on mõistlikumad ning ilusamad; tüdrukud on kohusetundlikumad.

Paremat ja sõbralikumat suhtlemist eakaaslastega ning kokkuhoidmist tõstsid esile nii poisid kui tüdrukud, samas väitis 15 tüdrukut, et poiste omavahelised suhted on vabamad ja nende seas pole nii palju draamasid.

Rääkides küll tüdrukutest, leidsid 21 tüdrukut, et poiss olla on siiski parem ja mõnigi oleks tahtnud poisina sündida. Vaid üks tüdruk eelistas tüdrukuna olemist.

Kokkuvõtlikult. Nii poiste kui tüdrukute vaadetes on sugude koht ja erinevad väljavaated sotsiaalses ruumis märkimisväärsed. Kui poiste piire ületav ja elu sisukust järeleprooviv võimalusteala on rõhutatult esil, siis tüdrukute puhul pälvib tähelepanu nende tõsisem ellusuhtumine ning normipärasus, pisut ka suurem küpsus. Kui poiste puhul oli fookuses nende tegevus, elu ja olemine, siis tüdrukute puhul vastavus aktsepteeritud hoiakutele ja käitumisele. Tüdrukute privileegina nähti nende ilu, mida hindab väline pilk. Ilu eristab tüdrukuid omavahel ja toob mõnedele eelised. Tüdrukute elukvaliteet eraldi teemaks ei tõusnud, ent selle asemel olid jutuks nende läbilõõmisstrateegiad, mis juba iseenesest viitab sõltuja positsioonile. Avaneb vaatenurk enese kehtestamise ja ellujäämise strateegiatele, mis on nõrgemate abinõu jõu puudumisel ja nõrgema positsioonist tingitud. Huvitava ja laheda elu puudumise tasuks pälvivad tüdrukud "parema" kohtlemise. Võib järeldada, norm on tüdrukute jaoks järgimiseks, poiste jaoks aga selle piiride lõhkumiseks.

2. Poiste ja tüdrukute erinev koolitegelikkus

Siin on vaatluse all, milliseid eeliseid näevad noored poiste ja tüdrukute jaoks koolis ehk mida sisaldab kummagi paremus õpilase rollis ning kas on siin erinevusi poisi ja tüdruku üldisemas plaanis märgatud eelistustega. Poiste ja tüdrukute kirjeldustes esile kerkinud teemad ja asjaolud kujunesid eelnevaga küllalt sarnaseks. Märkimist vääris *õpilaste suhe normi, välised ootused, õppimine ja hinded, õpilastesse suhtumine ja poiste/tüdrukute eneste suhtumised, isikuomadused, välimus, ning ka laiemalt kummagi elu koolis*. Ka siin ilmnes küllalt märkimisväärseid sugudevahelisi erinevusi, kuigi õpilase roll justkui on loodud sugusid võrdsustama. Erinevused tulid esile ka kummagi soo puhul nähtavaks saanud teemades.

2.1. "Siis saab oma peaga mõelda". Koolis käies on parem olla poiss

Kokku lõpetas selle lause 126 poissi. **Poistel** tõusis suure teemana esile *põnev ja lõbus elu koolis* (42 märkimist), seejärel *vabam positsioon suhtes normi ja kohustustesse* (15) ning *väiksemad välised ootused* (14). Seega kordus üldjoontes sama, mis eelpool, kui kõneks oli poisiks olemine laiemalt.

2.1.1. Põnev ja lõbus elu

Kõige enam toob koolipoisi paremuse esile tema põnev koolielu. Selle sisu koolis seisnes **poiste** jaoks naljades, lollitamises, huumoris, ent ka selles, et poistel on üldse rohkem vabadusi ning võimalusi.

...saab lollitada; siis saab teha rohkem nalja; on huvitav, lahedam; siis on normaalne lollitada; rohkem nalja ja lõbu; tüdrukud on arglikumad, poiste seas saab rohkem nalja kui tüdrukute seas; saab kossu mängida, lollused on poistele kohasemad; võid lollitada ja saab teha kummituba;

...saab vabamalt käituda, ilma, et sind imelikult vaadatakse; siis on vabam tunne; võid olla täiesti iseseisev; poistel on kuidagi vabam elu koolis; poisina olles on mul rohkem võimalusi võibolla.

Kokkuvõtteks sobib ühe poisi väide: *poisid on need, kes teevad koolielu paremaks*. Eraldi väärrib märkimist ühe poisi väljaütlemine: *siis saab oma peaga mõelda*, ehk ka seda on võimalik lugeda sooga kaasnevaks privileegiks.

2.1.2. Vabam positsioon suhtes normi ja kohustustesse ning väiksemad välised ootused

Õpilased tajuvad, et poistele mõeldud piirid koolis on laiemad: võib teha rohkem ulakusi ja terve nahaga pääseda, ning kindlam on enda eest seista.

...võid enamvähem kõike teha ja keegi ei pane seda pahaks, siis sa võtad asju lihtsamalt ja on paljudest asjadest savi, nad saavad tundidest ära; kui vahepeal ei viitsi õppida on see suhteliselt loomulik; lihtsam, sest poistel on rohkem suva; jäta kodutööd tegemata.

Väiksemad välised ootused puudutasid peamiselt õppimist ja hindeid:

...sinust ei loodeta nii palju; sinult ei oodata nii palju kui tüdrukutelt; siis ei eeldata sinult midagi; ei

nõuta nii palju; ei eeldata nii suurt huvi õppetöö vastu; meiega ollakse heldemad; siis vanemad ja õpetajad saavad aru, kui sa ei ole mõnes aines hea; ei eeldata nii suurt huvi õppetöö vastu; kui ei viitsi õppida, on see loomulik.

Põhjenduse leiab ühe noormehe kirjanekust: *Poisid on looduse poolt tehtud targemaks.* Tüdrukud peavad selle arvamuse kohaselt mõistuse puudujäägi usina õppimisega korvama.

Omaette teemaks tõsis **subtumine kooliainetesse**, kus meeldivana tõsteti esile puutööd, kehalist kasvatust, tööõpetust ja reaalseid, teisalt õigust mitte võtta tõsiselt aineid, mis ei huvita. Üldse ei võta poisid kooli nii tõsiselt kui tüdrukud.

Poiste tüdrukutest **paremaid omavahelisi subteid** mainis 11 noormeest.

kergem sõpru leida; seltskond on parem; poisid hoiavad kokku; poisid saavad enam-vähem kõigiga hästi läbi; vähem draamat; ei ole kiusamist; kergem subhelda; kui sind noritakse, siis sa ei solvu, poisid ei ole nii emotsionaalsed.

Isikuomaduste paremust tõstis esile 7 noormeest, kaks neist nimetasid üleolekut loogika ja mõistuse osas, nimetati ka kiirust, julgust, tugevust.

Poiste mitmesuguseid eeliseid normi surve ees, vabamat olemist ja oluliselt väiksemaid ootusi neile töid esile ka 108 **tüdrukut**. Neist neli ei arvanud, et poiss on parem olla.

... poisid võivad oma arvamuse välja öelda; rohkem asju lubatud; saavad olla, kes nad tahavad; pääsevad kergemini; Ei pea hinnete pärast nii muretsema; hea õppimise puhul ollakse üllatunud; on imelik, kui poisid on viielised, tüdrukutelt nõutakse ilusat käitumist; on lubatud hilineda; võivad jätta kodutööd tegemata; puudumised ja halvad hinded tavalised; tüdrukud saavad noomida; võivad teha lollusi; võivad kakelda.

Kokkuvõtlikult. Ka siin tajusid tüdrukud ja poisid poiste eeliseid enam-vähem sarnaselt. Paljud tüdrukud töid esile, et poisid ei pea muretsema riidetuse ja meigi pärast, et nende elu on muretum ja nad ei pea kooli tõsiselt võtma. Ka õpetajad on vähem nõudlikud ja mõned ei oota poistelt üldse midagi. Poistel on lähedamad ained ja lihtsam silma paista. Mõned olid siiski märganud, et poistega õiendatakse rohkem. Väärrib äramärkimist, et nii mõnede poiste kui tüdrukute silmis kuulub poiste privileegide hulka võimalus välja öelda oma arvamus.

2.2. "Neile jääb rohkem õppimist pähe". Koolis käies on parem olla tüdruk

Tüdrukute paremuse kohta väljendas oma arvamust 110 **poissi**. Neist kuus kinnitasid veelkord, et ei ole parem olla tüdruk. Kui poiste paremuse puhul tõusid esile nende koolis olemisega seotud kvaliteedid, siis tüdrukute puhul on esiplaanil taas suhtumistega seotud kvaliteedid: nii suhtumine tüdrukutesse kui tüdrukute eneste suhtumine, kokku märgiti seda 50 korral.

2.2.1. Tüdrukutesse suhtumine

Tüdrukutesse suhtutakse leebemalt ning neist peetakse rohkem lugu, leiavad **poisid**. Neil on vähem võimalusi sattuda kaklustesse ja neid usaldatakse. Tüdrukud täidavad allpooltoodu pinnal õpilase rollile esitatud ootusi ilmselgelt paremini:

...poisse ei kohelda nii hästi; keegi poistest ei julge lüüa tüdrukut, kui ta midagi poisile halvasti ütleb; tüdrukutele tehakse rohkem erandeid; tüdrukule tehakse koolis uksi lahti; neid eelistatakse rohkem; sind austatakse rohkem; nendega ei mõliseta nii palju; neid kiidetakse hea käitumise pärast; on võimalik, et neid koheldakse paremini; tüdrukutele antakse kergemini andeks õppimata jätmiste, puudumiste või hilinemiste eest; ei kiusata; vaadatakse rohkem kui eeskuju; kaasatakse üritustesse, juhtkonda kuskile.

Kõige enam pälvis esiletoomist just õpetajate parem suhtumine tüdrukutesse (26 noormeest). Õpetajad hindavad leebemalt, suhtuvad paremini, õpetajad on lahkemad, austavad tüdrukuid rohkem, usaldavad neid, soosivad ja tulevad rohkem vastu; mõned õpetajad panevad nägude järgi hindeid ja tüdrukud on ikka ilusamad; suurem osa õpetajatest on naised ja tüdrukud saavad neist paremini aru; kui mingi nelja viieline tüdruk saab kahe, siis õpetaja lohutab teda ja ütleb, et pole hullu ma ei pane hinnet sisse.

Institutsioon on tüdrukutega lahkem ja kohtab traditsioonist pärit naissoole suunatud viisakust. Põhjuseks arvatakse olevat tüdrukute eneste suhtumised, mis sobivad institutsiooniga ning teevad nende olukorra poiste arvates poiste omast paremaks, eelkõige just suhtumine kooliainetesse ja õppimisse, ent ka üldisemad suhtumised.

Tüdrukutest 98 nägi ise oma eelisenä samuti paremust nii selles, kuidas suhtutakse neisse ja kuidas nad ise suhtuvad ellu ja õppimisse.

Üldisem tüdrukutesse suhtumine on 23 arvates parem: *poiste kallal noritakse rohkem; meiega suheldakse leebemalt; ei anta kohe karistusi, sest arvatakse tihti, et, ah naised ei saa aru; tüdrukuid usaldatakse rohkem; sind austatakse rohkem ja usutakse; sind kiidetakse rohkem; saad paremaid hindeid; sul on rohkem tähelepanu; eeldatakse, et tüdrukud on targad ja korralikumad*

Eraldi tõstis 26 tüdrukut esile õpetajate suhtumise tüdrukutesse, mis annab neile tuntavad eelised, sest õpetajad usaldavad, austavad, on leebemad, teevad järeleandmisi, mõistavad, kiidavad, tulevad vastu, ei nori. Ning seda saab ka ära kasutada: *Tüdrukuid tavaliselt usaldatakse rohkem, seega on võimalused seda kuritarvitada.*

Väärib tähelepanu kolme tüdruku tähelepanek: *poisse vaadatakse imelikult, kui äkki liiga head hinded on; keegi ei heida (tüdrukutele) liiga heade hinnete eest imelikku pilku: poistel on raskem, sest neid narritakse hea õppimise pärast rohkem kui tüdrukuid, siia võiks lisada ka mõne poisi märkuse, et tüdrukutel on lihtsam hästi õppida. On aimatav vaikne sotsiaalne surve, et poisi staatust võib mõnel juhul hea õppimine lausa kahjustada.*

2.2.2. Tüdrukute eneste suhtumised

Kõigepealt tõid **noormehed** välja, et tüdrukud õpivad paremini ja suhtuvad õppimisse paremini.

...õppimine istub tüdrukutele paremini, tüdrukud on usinamad õppijad, neil jääb rohkem õppimist pähe.

Tüdrukud on korralikumad, võtavad asja tõsiselt, viitsivad käia koolis, on suurema õpihimuga; on töökad ja kohusetundlikud. Kolm noormeest märkis ära, et ka nende WC-d on puhtamad. Kokkuvõttes leidis üks noormees: Võtavad asja tõsiselt, tulevik ootab.

Pisut toodi esile ka tüdrukute intellektuaalseid eeliseid (*ta on rohkem intellektuaalsem isik kui pois; tüdrukutel jäävad faktid paremini meelde*) ja elu koolis toob neile kaasa vähem probleeme: *neil käivad asjad kuidagi lihtsamalt; neil pole kaklusi.*

Tüdrukutest 11 hindavad ka ise paremaks omaenese suhtumist elusse ja kohustustesse:

Tüdrukud on hoolivamad ja käituvad paremini; enamus tüdrukuid on hoolsamad; tüdrukud mõtleavad asju paremini; siis saab hästi targaks; koolis on mul palju sõpru, kes on tüdrukud; ja tüdrukud hoolivad rohkem oma hinnetest; tüdrukud on rohkem motiveeritud ja õppimisest huvitunud kui poisid; tegelikult tüdrukud suudavad tõestada, et ka nemad on head.

Samapalju tõstavad nad esile tüdrukute parema suhtumise õppimisse:

...õppimine istub tüdrukutele paremini; tüdrukud on usinamad õppijad; neil jääb rohkem õppimist pähe e. haridust on rohkem; siis viitsitakse rohkem õppida; tüdrukutel on suurem soov õppida; poisid ei võta õppimist väga tõsiselt.

Ka tüdrukute elu ja olemine võib koolis 6 tüdruku arvates olla lahe, pakkuda naljakaid momente ja meeldivat olemist sõbrannadega. Kolm tüdrukut tahtsidki olla just nimelt tüdrukud.

Kokkuvõetuna seisneb poiste kooliskäimise paremus märgatavalt suuremates vabadustes, väiksemates ootustes ja põnevamas elus. Need vabadused ja põnevus tähendavad paraku lähemalt vaadeldes nalju, lollitamist ja lõbu, vähem siiski ka huvitavamaid aineid ja harrastusi. Tüdrukute puhul tõstavad mõlemast soost vastajad eelisena esile nende normipärase suhtumise, mis teeb olemise institutsioonis lihtsamaks ja millega pälvitakse õpetajate soosing. On ilmne, et koolihariduse omandamine on tüdrukutele tõenäolisem. Vabadus ja põnevus ei ole tüdrukute jaoks kummastki soost vastajate silmis soositud väärtus, nemad teevad seda, mida institutsioon ootab, ja pälvivad sellega parema suhtumise. See meenutab Simone de Beauvoir'i kuulsat ütlemist *naine on igavene õpilane*. Paradoksaalselt on naise ajalooline kohtlemine ebaküpse ja õpetust vajava olendina kooli tingimustes kujunenud tüdrukute sootuks küpsemaks suhestumiseks koolist saadavatesse teadmistesse. On eraldi küsimus, millise hinnaga – ning seda kummagi soo jaoks. Teisalt tekitab tingimusteta alluva hoiak distsiplinaarses institutsioonis kitsama ja normatiivse vaate asjadele laiemalt ehk siis elule üldse. Pedagoogilises kirjanduses tuuakse esile, et väiksemate ootuste esitamine, nagu näeme poiste puhul, tähendab tegelikult nende alavääristamist ning kahjustab identiteeti ja soovi end arendada – lati alt on ju lihtsam läbi jalutada. Ahistavana tundub institutsioonis normide järgimine võib aga teisalt süvendada üleolevat hoiakut neisse, kes toimuvaga nõustuvad (s.t tüdrukutesse). Kas ei peaks mitte siit otsima poiste suure koolist väljalangevuse põhjust?

3. Millistena nähakse normaalset poissi ja normaalset tüdrukut?

Soovisime siin saada noorte eneste kirjeldusi, kuidas nemad käsivad kummagi soo normaalsust ja milline on selle seos soolise paremusega.

3.1. Poisi puhul on normaalne...

Küsimusele reageeris 239 **poissi**. Seega kutsus see küsimus oma arvamust avaldama rohkem kui arutus sugude paremusest. Suure ülekaaluga peeti poiste puhul normaalseks igasugust normide rikkumist, mida nimetati 165 korda, siia mahtusid *tunnikorra rikkumine, puudumised, ropendamine, vastuhakk õpetajatele, jooksmine, lärmamine, füüsiline vägivald ja mitmete pahede harrastamine*. 43 noormeest tõstis esile poiste häälekasutuse, nende seas 19 noormeest pidas normaalseks ropendamist. 30 noormeest arvas, et igasugune lollitamine, lollid naljad ja must huumor on poiste puhul normaalsed, 23 noormeest tõid välja reeglite rikkumise, keelatud asjad, ebaviisakuse ning muud pättused ja sigadused. 12 noormeest pidas normaalseks kodutööde tegemata jätmist ja 9 puudumist. Halvasti õppimine on normaalne 8 noormehe jaoks, *sest kolm on ju koolipoisi hinne*. Vaid 14 noormeest tõid esile ka normaalsuse positiivseid pooli nagu *hästi õppimine, teiste aitamine, viisakus, kooli kodukorra järgmine, aktiivsus ja sportlikkus*.

Tüüpiline poiste "normaalsuse" kirjeldus kipub mitut teemat kokku võttes välja nägema selline:

Viskab vempe; teeb krutskeid; lollitab ja teeb pahandust; mängib lollid; lollid naljad; musta huumori naljad; naljatab kõigi ja kõige üle; viskab nalja üle klassi; päev otsa teeb rõvedaaid nalju; teeb tunnis nalja; naerab kõigi ja kõige üle; teeb mõne keelatud asja; rikub reegleid; saab jamaga hakkama; saab sigadusega hakkama; sattub pahandustesse; ulakusi teeb; teeb sigadusi ja saadab kõiki kuhu tahab; käitub vahel ebakorrektselt; lõhub kooli vara; ropendab; pruugib jämedat kõnepruuki; karjub ja lärmab; istub koolis jalad harkis ning vahete-vahel ropendab; räägib nõmedalt; räägib valjemal toonil; jutustab; käsib tüdrukutel vait olla; on närviline ja kakleb; sügab mune.

On tähelepanuväärne, et väga ohtralt kasutatakse oma soole iseloomuliku tegevuse hindamiseks sõnu *lollused* ja *naljatamine*. Mõiste ise on hinnanguline ehk sellise sõnavaraga antakse hinnang omaenese olekule ja käitumisele. Teisalt on see ka hinnang koolile: sellega seotud tegevused ja koht ise otsekui pole tõsiseltvõetavad ning olemine seal muudetakse otsekui karnevaliks. Teisalt võib see olla eneseteraapiline viis üle elada koolis ettetulevad pinged. Kõikmõeldav normi rikkumine on väga paljude poiste jaoks saanud ise normiks, mis lubab piire rikkudes kooli peal testida oma soole iseloomulikku üleolekut.

Tasub ka tähele panna ühe noormehe väljendit: *....avaldab arvamust, sest tüdruku puhul seda ei kuulata*. Järelikult kuulub arvamuse avaldamise õigus otsekui kokku lammutava käitumisega.

Ka 212 **tüdrukut** toovad poiste puhul esile normi rikkumisi ja halba suhtumist õppimisse, ent teistmoodi kõnepruugis. Tuuakse välja *füüsiline vägivald, lärmakus, kohustuste täitmata jätmine, jooksmine, ropendamine, dressides koolis käimine*. Väljaütlemisi poiste käitumise kohta koolitunnis:

Ei viitsi tunnis osaleda; ei tööta kaasa; ei viitsi tunnis kaasa teha; ei keskendu; käitub tunnis rahutult ja segab; käib tunnis magamas; jalutab tühja ja viibib seal pikalt; tõuseb püsti ja jalutab ringi; ei saa

tunniülesandest aru; ei tööta tunnis kaasa; on mossis ja räägib tunnis vähe kaasa; käib dressidega ja ei saa tunniülesandest aru; haugub õpetajale vastu; ei räägi nendega viisakalt; vaidleb õpetajatega; segab tundi; avaldab oma arvamust, kus seda pole küsitud.

Silma torkab tüdrukute poistest erinev sõnakasutus, milles kohtab institutsioonile omast kõnepruuki, millega tavaliselt õpetaja kirjeldab korrarikumisi. Kui poisid vastandavad end institutsioonile, siis teatud osa tüdrukutest on end sellega samastanud ja vaatavad poiste tegemisi läbi õpetaja (läbi ettenähtud normi) silmade.

Üllatuslikult toob 22 tüdrukut esile ka poiste häid jooni, sest kirjeldatakse ikkagi soospetsiifilist normaalsust:

Käitub viisakalt, on tüdrukute vastu sõbralik; suhtleb tüdrukutega; õpib hästi, on viisakas, rõõmsameelne, abivalmis; sõbralik ja abivalmis; käitub nagu õpilane ikka; peab kinni moraalinormidest ja riigiseadustest pluss koolireeglid; ei too rumalaid vabandusi; käitub normaalselt; ei mõnita teisi; on viisakas; õpib hästi; käitub hästi; hoiab tüdrukutele ust lahti; teeb tüdrukutele komplimenti; kutsub tüdruku välja; oskab korralikult käituda; ei tegele pahandust põhjustavate probleemidega; astub välja endast nõrgemate või tüdrukute eest; on tore, lõbus, natuke vaba mõtlemisega; on laia silmaringiga; on iseseisev; on tagasihoidlik.

Võimalik, et noormehed ei soovi iseend niimoodi kirjeldada, kuigi sellised noormehed on olemas. Teisalt võib tegu olla tüdrukute vaatenurgaga või ka visiooniga, milline peaks olema normaalne noormees. Üks 7. klassi tüdruk avab soovitud normaalsuse ning tegelikkuse erinevuse nii:

Minu arvamus on: (normaalne poiss) käitub korralikult, on abivalmis, viisakas ja julge, ei sega tunnis vabele, ei peksa ega kiusa teisi, õpib viitele. Kuidas aga tegelikult on: räägib nilbusi, möliseb üle terve klassi, vaatab vabehetundide ajal pornot, lollitab, naerab teiste üle, kakleb teiste poistega, ei õpi korralikult, ropendab.

Tüdrukute kohta kirjutab seesama neiu:

Minu arvamus on: (normaalne tüdruk) ei narri teisi, ei räägi üle klassi, ei räägi teisi taga, arvestab teistega, ei meigi end üle, ei räägi teistele valjult enda privaatelust, on tagasihoidlik, õpib hästi, on lahke, ei sega tundi. Kuidas tegelikult on: õiendab, kiusab teisi, on ilus, rikas, paljude sõpradega, moodsate riietega, hüperaktiivne, draama tekitaja, kannab tonnide viisi meiki, saab kõike mis tahab, pidutseb.

Kokkuvõtlikult. Ütlemistes poisi normaalsuse kohta väljendub noorte poolt omaksvõetud käitumuslik norm, millele sisimas ehk eelistatakse üldinimlikult heaks peetud väärtusi, kuigi võimutseb lammutav pool.

3.2. Tüdruku puhul on normaalne...

Ka tüdrukute normaalsuse kohta avaldas oma arvamust sama arv poisse – 239, ja 236 tüdrukut. Normaalse tüdruku puhul toovad nii poisid kui tüdrukud välja valdavalt neid jooni, mis kaasneb kohusetundlikkuse, heade hinnete, usinuse, koolikorra järgimise, hästi õppimise ja õpetajatele meeldimisega. Tüdruk olemine ongi institutsiooni norm ehk siis väljendub see norm läbi tüdrukute oleku kirjeldamise.

Poisid tüdrukute normi järgimisest: *Käitub nagu blond; käitub viisakalt; käitub eeskujulikult; käitub nii, nagu tüdruk käituma peab; käitub veidi abitumalt; teeb nalja, mis ka õpetajale naeratuse suule toob; poeb õpetajatele; ei vii kaklust füüsilisele tasemele; teab reegleid; järgib koolikorda; on nagu kõik teised; on õigel*

ajal õiges kohas ja õpib; on heade õpitulemustega; õpib hästi, see tuleb neil paremini välja; tuubib.

Üks noormees tõi tüdruku normaalsusena välja, et *kogemata teeb ette terve nädala kodutöö.*

Normi rikkumistest pälvivad tüdrukute puhul poiste poolt esile tõstmist hilinemised, puudumised ja tunnis lobisemine.

Tüdrukud ise toovad tüdrukute normaalsusena koolinormide järgimise esile tervelt 84 **tütarlast**, kasutades korduvalt sõnu nagu *viisakas, vaikne, korralik, hoolas*

Tüdruku puhul on niisiis tütarlaste eneste arvates normaalne, kui ta...

...õpib ning on tunnis vait ja töötab kaasa; käitub viisakalt ja korralikult; on perfektne, suudab kõike ning ei jäta ega unusta kunagi midagi tegemata; on hooliv ja austab teisi, õpib ja täidab koolikohustusi, on korralik ja õpib, aga vahepeal võib rääkida sosistades; teeb tunnis korralikult tööd kaasa ja on hea ja eeskujulik õpilane; peab kinni moraalinormidest ja riigiseadustest; õpib paremini kui ta klassivennad; on hästi tark ja kõik asjad on tehtud; õpib hästi ning tahab jõuda kaugele; uurib ja küsib ning tahab õppida; soovib ka häid hindeid parandada veel paremaks; saab kiituskirja; istub vaikselt ja õpib terved ööd.

Tüdrukute head õppimist ja hindeid tõstis esile 45 tütarlast, vaid üksikud mainivad, et vahel jääb mõni kodutöö tegemata ning alati pole kõik hinded neljad-viied.

Veelkord rõhutavad tüdrukud hoopis suuremaid ootusi neile, mõni neist iseend korralt kutsuvalt:

...pahaks tuleks panna, kui tüdruk on laisk ja lohakas, ülbe; talt oodatakse vaid viite rodu, sest ta on ju ikkagi tüdruk; enamasti peavad tüdrukud väga perfektsed välja nägema; tüdrukutele vaadatakse karmima pilguga käitumise ja muu osas; ta ei tohi lasta ringi erinevate meestega.

Poiste osas normaalsusest kõneldes ootused jutuks ei tulnud.

Tüdrukute hääl ja kõne siin mainituna tähendas nii poiste kui tüdrukute jaoks lobisemist, valju häälega naermist, itsitamist, jutustamist, tagarääkimist, telefonis olemist, aga ka vaikimist, s.t tüdrukute kõnet kirjeldati vaid üleolevalt-taunivalt kui midagi naisele spetsiifilist.

Omaette suuremateks teemadeks kujunesid nii poiste kui tüdrukute jaoks tüdrukute välimus, eriti meikimine, ning tüdrukute tujukus. Kui tüdrukud meigivad, *kannavad paljastavaid riideid ja kolisevaid ehteid*, siis poisid käivad koolis dressidega, s.t tüdrukule on kool mõneti oma välimusega esinemise näitelava, poistele aga rõhutatult lõdvalt võetav koht.

Mõnetise ironiavarjundiga toovad noormehed välja tüdrukute tujutsemise, pugemise, meikimise, liigse emotsionaalsuse:

Poisid *...Vingub vahel. Vingub vahetpidamata ja nõuab poistelt oma õigusi. Solvub ilma põhjuseta. Tujutseb. Tujud muutuvad väga kiiresti. Nutab. Nutab emotsionaalse kõne üle.*

Tüdrukud *...haiget saades nutab; jookseb tunnist välja, ei räägi / tujutseb; tunni ajal vetsu läheb; ärritub ilma asjata; beibetseb natuke; viriseb kõige üle, on pirtsakas ja protestib kodutööde vastu; hakkab nutma, kui keegi halvasti ütleb; hädaldab.*

Tüdrukute olek ja ruumis paiknemine on rohkem esil, poisid jälgivad neid ja nad ise jälgivad ennast. Üllatavalt palju mainivad kumbki ära tüdrukute rohke WC-s käimise.

Tunnustavaid ja poolehoidu tekitavaid tähelepanekuid kummagi normaalsusele on mõlema poolt vähe, ent siiski töid mitmed poisid välja mitmeid tüdrukute hinnatavaid omadusi:

...on rahulik, ei ülbitse; oskab suhelda; suhtleb kõigiga; teeb heategusid; oskab olla toetav sõber ja seltskonnahing; on tagasihoidlikum; ilus, viisakas, abivalmis; on hea; on soliidne ja intelligentne; on tagasihoidlik ja vaikne; jääb endaks.

Omaette teemana ilmus tüdrukute kirjapanekuis enese maksmapanek:

...hakkab poiste rumalustele ja arvamustele vastu; surub oma arvamust peale ning käitub liiga tähtsalt; ütleb välja oma arvamuse ja kaitseb seda; on laia silmaringiga; kasutab oma eesõigust poiste ees või kui ta meigib end vahetunnis; ta arvab, et ta on võrdne kõikide teiste inimestega selles koolis; üritab teistest erineda.

Kokkuvõtlikult. Sugude normaalsuse pilt näib olevat arhailisem kui formaalse võrdse kohtlemise taotluse taustal arvata. Tüdruku normaalsus näib kirjeldavat institutsioonis normatiivset ja heakskiidetud ning poisi normaalsus institutsioonile vastanduvat käitumist. Siit arvatavalt pärineb ka väide, et kool (loe: allumine) sobib tüdrukutele. Vastandudes õpilase feminiinsele rollile kinnistavad noormehed oma maskuliinset identiteeti. Alarmeriv võiks olla asjaolu, et korrektsus, kohusetunne, head tulemused, vaimse töö väärtustamine, väärikas käitumine jms on poisi normaalsuse repertuaarist peaaegu kadunud ja lammutav käitumine vägevalt esiplaanil. Tüdrukute roll on olla selle tasakaalustaja ning institutsiooni õigustus.

4. "Kõik on võrdsed igal pool". Pole vahet, kas olla poiss või tüdruk

Järgmise küsimusega uuriti, kuidas suhtusid õpilased väitesse, et koolis ja elus on mõlemad sood võrdsed. Selline olukord tähendaks kooli õppekava ideoloogia ning laiemalt õigusnormide teostumist ka asjaosaliste kogemuse tasandil. Kuidas tajuvad küsitletud õpilased olukorda võrdse kohtlemise seisukohalt? Lause lõpetas 293 tüdrukut (337st) ning 191 poissi (312st). Vastanud tüdrukuist väitsid 193 (66%), et koolis on kõik võrdsed ja kummagi soo vahel vahet ei tehta. 10 neist kinnitasid siiski, et vahe on olemas. Poistest väitis sama 97 (51%), 8 noormeest väitis, et vahe on olemas.

Kõik on võrdsed igal pool, kinnitati veendunult. Argumendid, mis pidid seda tõestama, võib nii **poiste kui tüdrukute** väljaütlemiste põhjal jagada järgmiselt:

4.1. Tingimused, võimalused ja nõudmised on mõlemale võrdsed.

Poisid ... põhiseaduse ees on kõik inimesed võrdsed; me kõik peame alluma süsteemile; koolis peavad mõlemad käima; koolis koheldakse poissi kui ka tüdrukut võrdselt; koolis olles ei eristata väga sugu ja muidu maailmas ka, vähemalt pole mina seda tähele pannud; õpetaja meelest oleme kõik ühtlased;

Tüdrukud ... koolis on kõigile sarnased reeglid ning õppekava; kõigil on samad kohustused ja oodatakse neilt

sama palju; õpetajad kohtlevad kõiki samamoodi; sugu ei määra koolis; kõigil on võrdsed võimalused ja iga inimene on selline nagu ta ise tahab; õppida ja käituda tuleb ikka samamoodi.

4.2. Mõlemal sool on plusse ja miinuseid, kuid mõlemad on head.

Poisid ... mõlemad on head omamoodi; mõlemal on omad head ja halvad küljed; kõigil on omad probleemid; mõlemad saavad koolis häid hindeid;

Tüdrukud ... kui oled hea õpilane ja sõbralik, pole sugu tähtis; mõlemal sool on omad head ja vead; suhtumine oleneb eelkõige iseloomust, mitte soost; ma arvan kõik on kinni käitumises, mitte soos

4.3. Kõik oleneb inimesest endast

Poisid ... kõik lõpuks sõltub inimesest endast, mitte tema soost; päeva lõpuks teed sina ise oma tulevikku; lõppude lõpuks kõik oleneb inimesest; elu on niikuinii lill; oled kes sa oled, peaasi, et oled sina ise; kui ma kord jõuan nii kaugemale, kui mu sugu on mu kõige suurem viga, siis ma võin endaga rahul olla;

Tüdrukud ... inimene on inimene; kõik oleneb inimesest endast; kõik on erinevad, saab olla erinev ka poisi ja tüdrukuna; kõik oleme inimesed samade ülesannetega; edu ja õnn on enda teha; mis vahet seal on, kas olen poiss või tüdruk? Ma olen Mina! Me oleme see, kes tahame olla ja meie sugu ei tohi seda takistada!; tähtis on see, milline sa seest oled.

Tähelepanu väärib, et võrdsust kinnitanute seast 29 noormeest ja 58 neidu olid sama küsitluse eelnevates lahtrites äsja kirjeldanud mitmeid ebavõrdsuse ilminguid. Ollakse küllap teadlikud võrdse (loe: ühetaolise) kohtlemise ideoloogiast ning see tundub neile usutavam kui omaenese läbielatatavad kogemused. Seda väljendavad näiteks hästi lausungid:

...ühiskonnas oleme me niikuinii võrdsed, kuigi meid ei kohelda võrdselt; mõlemad on võrdsed, teistsugune on ainult käitumine ja õppimisvõime; kuigi soolist eristamist on igapäevaselt näha, koheldakse üldistes asjades poisse ning tüdrukuid võrdselt.

Kokkuvõtlikult. Kui palju siis oleneb inimesest endast? Oleneb palju, ja nimelt ta kas usub seda, mida kogeb ja näeb, või usub seda, mida ametlikult uskuda tuleb. Vaatamata demonstreeritud suuremale sõltumatusele on poiste usk samaväärne tüdrukute omaga. Niimoodi võidakse tegelikke ilminguid küll näha, ent neid ei teadvustata. Ka see viitab võõrandumisele ning autentsuse ja adekvaatsuse probleemile, kui ei usuta, ei teadvustata ega analüüsita omaenese kogemusi, vaid samastutakse ametlike diskursustega. Sellise olukorra püüdes ei jõuta lähemale ei võrdsele kohtlemisele ega soolisele võrdõiguslikkusele, rääkimata kriitilisest mõtlemisest. Usku, et oleme ju võrdsed, võimendab individualism – inimene soovib näha end kohelduna iseseisva oma elu kujundava indiviidina, mitte sõltuvana oma soost.

5. Kas parem on olla mees või naine

Noored on kasvanud meeste ja naiste maailmas ning tajuvad seda igapäevaselt. Küsitluses lõpetati lause: *minu arvates on parem olla mees/naine, sest ...* Kuidas ollakse kogenud kummagi soo eeliseid ja milline on selle seos poisiks ning tüdrukukuks olemise eeliste ja normaalsusega? Kuidas peegeldavad noored eneste tajutud täiskasvanute soolisustatud tegelikkust? Ja kuidas näevad selle seost soolise võrdõiguslikkusega?

5.1. "Meeste sugu on väärtuslikum". Minu meelest on meie ühiskonnas parem olla mees...

Küsimusele reageeriti elavalt ja tüdrukud tegid seda aktiivsemalt. Spontaanselt täiendatud lausesisude analüüsil kujunesid järgmised tähenduste kategooriad; 1) üldine suhtumine mehesse/naisesse ja tema positsioon ühiskonnas, 2) mees/naine töömaailmas, 3) mees/naine kodus, 4) mehe/naise omadused. Üheks tähenduste rühmaks kujunes, et pole vahet, kumb olla.

5.1.1. Suhtumine mehesse ja mehe positsioon ühiskonnas

Poisid väljendasid just sellesse teemasse kuuluvate väljendite abil mehe paremust 37 tähelepanekus. Neist 22 tõid esile mehe positsiooni, ülejäänud suhtumise laiemalt. Tüdrukud nimetasid mehe positsiooni ja eeliseid 35 tunnuse kaudu, millest 19 kirjeldasid mehe positsiooni ühiskonnas.

Poiste pakutud mehe parema positsiooni võtavad kokku mõisted nagu *võim, suuremad võimalused, sõnaõigus, kõrgemad kohad, kergem elus läbi lüüa*. Tüdrukute poolelt kordusid mõisted nagu *võimukus, suurem sõnaõigus, võim, boss, (perekonna) pea*. Nii on sisuliselt arusaamad küllalt kattuvad, poiste tekstikatketest kumas vastu rahulolu.

Tüdrukud ...*mehi võetakse rohkem kuulda; võim on siiski meeste käes; mees on peremees ning peres see, kelle sõna loeb; sulle ei hakata nii palju vastu; meestest üldiselt peetakse lugu ja mehed on võimukamad; meestel on suurem sõnaõigus ja kõrgemad palgad ja neil on kergem läbi lüüa; mehest eeldatakse, et ta on võimekam, tema teenib rohkem raha ja on tõsiselt võetav; mehe suured õigused elus on juba paika pandud; mõned inimesed alavääristavad naisi; mehed on perekonna pead; meeste sõna maksab rohkem, mehed saavad tunda end bossina ja neile kindlasti meeldib see; kõik kardavad neid ja neil on rohkem mõjuvõimu;*

Poisid ...*rohkem võimu; meestel on rohkem võimalusi, nii on äge; tulevik on väga värviline; siis on rohkem avatud uksi ja palju võimalusi elus; meestel on kergem elus läbi lüüa; meestel on võim; saab võtta elult peaaegu kõik, mida tahad; seda seostatakse domineeriva poolega; suurem autoriteet; meestel on kergem elus läbi lüüa; mees on pealik ja tal on rohkem elujõudu; meestel on suurem sõnaõigus ja kõrgemad palgad ja neil on kergem läbi lüüa; saad tunda end suhetes ülemana; sest meeste elu on lihtsam ja tänapäeval on mehed ühiskonnas kõrgemal kohal; siis saab ise saavutada midagi; meestel on terves maailmas (või paljudes ühiskondades) rohkem võimu; sa suudad enda eest seista ja ennast kaitsta paremini; sa võid kõike vabamalt võtta.*

Laiem ühiskonnapoolne suhtumine väljendus poistel märksõnadega *võetakse tõsisemalt, hinnatakse rohkem, rohkem lubatud, meeste sugu on väärtuslikum*, ning tüdrukutel: *neid võetakse tõsisemalt, neil on kergem, rohkem lubatud, antakse andeks, peetakse võimekamaks.*

Tüdrukud ...neid võetakse tõsisemalt; kõik on lihtsam, neil on lihtsam elu; ei mõisteta nii palju hukka; meestel on igal pool kergem ning tihti antakse neile eesõigused; nende käitumist mõistetakse rohkem; meestele ei panda paljusid asju pahaks; ei oodata sult korrektsust (nt puhas tuba või korras riidekapp); teed, mis tahad, kõik antakse andeks; kui teed mingisugust pahandust, mõistetakse sind rohkem; arvatakse, et mehed on üldjuhul targemad kui naised; meeste halbu tegusid taunitakse ühiskonnas vähem kui naiste omi; eeldatakse seda, et mehed on töös võimekamad ning toovad rohkem raha koju;

Poisid: ...sul on rohkem eeliseid; mees on parem; mehed on ühiskonnas jõulisemad; oled tugevam, saad olla otsustaja; sest tal on rohkem lubatud; mehed on kasulikud; sind võetakse tõsisemalt; sest mees on alati lahe olla, meeste jaoks on palju rohkem asjad lubatud; hinnatakse rohkem; mehi võetakse tõsisemalt; naisi ahistatakse; naisi diskrimineeritakse mõnikord pereringis (aga mujal mitte); meeste tegusi peetakse enesest mõistetavaks; sind peetakse targemaks; mehi vaadatakse kui inimesi, kes suudavad rohkemaid asju teha; ühiskonnas on kujunenud mehe sugu väärtuslikumaks; meestekeskne ühiskond; lihtsam elu; pole suurt vastutust laste pärast (ei jää rasedaks jne); ei pea sünnitama; Siis on aktsepteeritav olut juua suurtes kogustes.

Pilt sellest, kuidas noored tajuvad sugude paiknemist ühiskonnas, on ilmekas ja konsensuslik. Esile tõuseb meessoos suur paremus ja märkimisväärsed eelised, eriti mis puudutab võimu ja sõnaõigust. Seda tunnistavad mõlemast soost õpilased. Nii poistel kui tüdrukutel kordus: *mehi võetakse tõsisemalt*. Tajutakse sedagi, et mehele on rohkem lubatud ja tüdrukud on tähele pannud, et mehelt oodatakse vähem asjades, kus naised hinnaalandust ei saa. See aga neid naisi tõsisemalt võtma ei pane. Kummagi soos esindajad tajuvad sugude korda (e soorežiimi) enam-vähem sarnaselt ning mõlemad tõstsid esile ka naiste diskrimineerimise teema. Korduvad needsamad motiivid, mis poisi paremust kirjeldades. Järelikult saavad noored koolis kogetule sotsiaalse õppimise kaudu ka ettevalmistuse täiskasvanueluks, mis ehk panebki neid hindama koolis kogetavat kui normaalsust.

5.1.2. Mehed töömaailmas

See meheks olemise paremus erutas õpilasi kõige enam ja pälvis kõige rohkem mainimist, kuivõrd moodsates ühiskondades määratleb inimese tema töökoht. Meeste tööde ja töökohtade kohta avaldas arvamust 49 tütarlast (15%) ning 38 noormeest (13%). Eraldi suureks temaks kujunes palk, mis pani üsna sarnaselt arvama 58 tüdrukut ja 41 noormeest. Nii võibki väita, et kõige rohkem läks meeste paremuse üle arutledes korda palga teema.

Tüdrukute korduvad motiivid olid, *et meestel on suuremad võimalused saada tööd, neil on paremad ja juhtivad töökohad, nende karjäärivõimalused on suuremad ja saadakse rohkem tunnustust*. Ent mehed teevad ka raskemaid töid. Mitmed tüdrukud leidsid samas, et *ootused meestele on tööalaselt väiksemad ning neilt ei oodata sama kõrget haridustaset*. Poisid tõid samuti välja, et *meestel on tööd saada kergem, neid eelistatakse mitmetesse ametitesse, neil on ägedamad töökohad ja kõrgemad ametikohad ning paremad karjäärivõimalused*. Samas ka toodi välja, et *meeste tööd on raskemad*. Väiksemaid ootusi mainis vaid üks poiss ja haridusest poisid ei rääkinud.

Tüdrukud ...meestel on rohkem võimalusi tööd saada; mehed saavad minna Soome ehitajaks meestelt ei oodata nii kõrget haridustaset kui naistelt; meeste tööd tunnustatakse rohkem; koolis oodatakse neilt vähem, aga kõrged ametikohad ja paremad palgad saavad tavaliselt mehed; ootused on väiksemad ja karjäärivõimalused suuremad; nad ei pea käima isegi seda eriala õppimas; ei pea nii palju pingutama kui

naised; juhtivatel kohtadel on sageli mehed; mehed on tugevad ning saavad teha raskeid töid; siis saab teha karjääri, mitte istuda lastega kodus; meestel on paremad töökohad ja nendesse suhtutakse paremini;

Poisid ...meestel on jällegi ägedamaid töökohti, mida enamusi naised ei julge teha; teatud ametitesse eelistatakse mehi; mehel on rohkem töövõimalusi; ta oskab teha füüsilist tööd paremini kui naine; kergem leida tööd ja ootused väiksemad; mehi hinnatakse siiani tööturul kõrgemalt; meestel (kahjuks) on paremad võimalused karjääri teha; mees ei jää rasedaks, saab rohkem palka ja rohkem tööd; firmades on sul paremad palgad ja karjäärivõimalused.

Nagu öeldud, räägiti eriti palju palgast, ning nii tüdrukud kui poisid leidsid, et meeste palk on parem: *meie ühiskonnas kehtivad stereotüübid nagu näiteks, et mees peab saama samal ametil kõrgemat palka, kui naine, sest ta on mees; saab rohkem palka ja sind võetakse tõsisemalt jne.*

Õpilased tajuvad, et parem positsioon ja suuremad lubatavused ühiskonnas on seotud meeste eelisega olla ühiskonna avalikus elus rohkem hinnatud ja paremini makstud. Tajutakse, ent ei vaidlustata ka ülekohtu, et tüdrukute hariduslikud pingutused ei pruugi anda samasuguseid võimalusi, mida annab mehele tema sugu. Haridust nähakse naise puhul töö saamise tingimusena ning mehe puhul mitte. Samas ka märgati, et raske füüsiline töö on meeste päralt. Töömaailm kui ühiskondlikult reguleeritud ala on noorte kirjeldatuna ja tajutuna sügavalt sooliselt kallutatud.

5.1.3. Mehed kodus

See koht, kus ka mees iga päev viibib, pälvis vähe tähelepanu. Tüdrukud mainisid mehe ja kodu suhet meeste paremus kontekstis 12 korda ja poisid vaid 2 korda. Mõistagi tulid kõneks kodutööd ja laste kasvatamine ning neid töid välja tüdrukud.

Tüdrukud ...nad ei pea väga paljusid asju tegema; ei nõuta sinult väga laste kasvatamist, koristamist jms kodutöid; kodu on alati korras, soe söök laual, kui majas on naine; suurem osa inimestest ei arva, et mehed peavad kodu korras hoidma; lapse kasvatamise ajal käid tööl – teiste jaoks on see normaalne.

Kaks **poissi** on öelduga päri: *ei pea nii palju koristama; naised teevad meeste eest kõik ära*

Ka noorte teadvuses näib olevat elujõuline ütlemine: naise maailm on kodu, mehe kodu on maailm. Siiski oli kodu teema vähetähtis võrreldes võimalusega toimida ühiskonnas, mis viitab ka emade ja isade rolli teadvustamisele kui millelegi väga tavalisele, mis pole isegi kõneväärt. Koolipingis on noorte mõtteline orientatsioon avalikkuse, mitte kodu suunal, nii võibki neid tabada üllatus, kui palju kodu tegelikult energiat nõuab.

5.1.4. Meeste mitmesugused omadused

Meeste omadusi, mis näitavad nende paremust, mainisid tüdrukud 20 ja poisid 9 korda. Enamik tüdrukute tähelepanekuist puudutas välimust, ja nimelt seda, et *mees ei pea enda eest nii palju hoolitsema; meeste puhul piisab loomulikult ilust, et neid tabetakse; ei pea meiki kasutama ja muretsema nii väga oma välimuse pärast.* Tüdrukud mainisid veel, et *meeste loomus on rahulikum, nad on targemad, nad ei võta asju nii südamesse, julgevad rohkem kõike teha, jagavad äriasju.* Ja et *meestel pole päevasi ja nad ei sünnita.* Poisid nimetasid, et

mees on tugevam, mehed on paremad kokad, mehed oskavad olukordi hinnata, suudavad rohkem, on normaalsed ja targad. Ja veel, et mees on karvane ja saab püsti pissida.

Kokkuvõtteks. Noorte tajutud meeste paremus ühiskonnas peegeldab ajaloos tuntud ja feministlikus diskursuses ammu teadvustatud olude seis. Tähelepanekud, kuidas elus asjad käivad, kinnitavad soostereotüüpide võimsat püsimist ja pedagoogiliselt peaks tegema tähelepanelikuks asjaolu, et seda on võetud kui normaalsust. Mõistagi peegeldub see kõik tagasi ka kooli igapäevaellu.

5.2. "Eesti naine on Eesti Nokia." Minu meelest on parem olla naine...

Ka sel teemal võeti elavalt sõna ning temaatiliselt kujunesid naise eelistest rääkides enam-vähem samasugused teemagrupid.

5.2.1. Suhtumine naisesse ja naise positsioon ühiskonnas

Üllatuslikult pälvis naise olek ja suhtumine naisesse palju seisukohavõtte, oluliselt rohkem kui mehe puhul. Nii väljendasid tüdrukud 63 korral oma arusaamu naise paremusest ja poisid tegid seda 39 korral. Naise ja ühiskonna vahekorda võetakse tõsiselt ja see on tekitanud tahtmise ka oma arusaamu väljendada.

Tüdrukute pakutud tähendustest koorusid keskselena *naistest kui õrnemast sugupoolest hoolimine, naiste õigused ja eesõigus, viisakus, leebem kohtlemine, lugupidamine naiste vastu*. Kordusid samad motiivid, mis ka tüdrukutesse suhtumise puhul. Poiste pakutud tähendustest kordusid *naiste austamine, hindamine ja hoidmine, naiste eesõigused, parem kohtlemine, leebem suhtumine ja madalamad ootused*.

Kummaltki sugupoolelt antud tähendused suures osas kattusid, ja tähelepanu alt oli täiesti väljas naise positsioon ühiskonnas, mis ilmselt pole kõneväärne. Selle vastena kordus väljend *õrnem sugupool* ning sedalaadi staatuse läbi pälvitud suuremad õigused. Valdav osa pakutud tähendustest keerleski selle ümber, et naisi hoitakse ja koheldakse paremini (35 tüdrukut) ning neil on alati eesõigus (viimast arvas näiteks 9 noormeest).

Tüdrukud ...*meil on siin elamisväärsed õigused ning meid austatakse; ühiskond soosib ja hoiab naisi; sinu huvidega ja soovidega arvestatakse rohkem; mehed austavad sind; naistest peetakse rohkem lugu; neist ei oodata halba ja neid kaitstakse; meil on mõnes mõttes rohkem õigusi (naised päästetakse ALATI ennem); naistele andestatakse rumalused kergemini kui meestele; naisi hoitakse rohkem, sest meie oleme nõrgem sugupool; naistele tehakse uksi lahti ja muud üldised viisakusreeglid; nendega ei olda karm; naisi poputatakse rohkem; naistel on eesõigus; naistele tehakse igal pool välja; kõik mehed kuulavad siiski oma naisi; siis on nii hea, kui sul on vastassoost isik, kes paneb sind turvaliselt tundma.*

Neli tüdrukut leidsid naiste eelisena, et *neid ei peksta nii väga* ja üks tüdruk pidas naise paremuseks, et *sinult ei oodata midagi erilist panustamises ühiskonda*

Poisid ...*naistel on eesõigus; blondid naljad antakse andeks; neid koheldakse paremini; naisi hoitakse rohkem; naistel on alati õigus; naiste õiguseid kaitstakse tihti rohkem; naistele antakse tihti armu; naised saavad enamasti, mis nad tahavad; sa võid kõike teha ja keegi ei vihka sind sellepärast; kohustusi, mida sult*

tulevikus oodatakse, on vähem; võid ükskõik mis kujuga auto osta; ootused on madalamad; naise koheldakse nagu printsesse; mehed näevad palju vaeva, et naistele meele järgi olla; neile tullakse rohkem vastu; ööklubid ja joogid on sageli tasuta; saab emapalka; ei pea sõjaväes käima; naine jääb kiirust ületades vahele, saab kõigest hoiatuse.

Poiste väljautlemistes kohtas kohati kergelt halvustavat alatoonit. Nagu öeldud, kõneldakse vaid suhtumisest, ent mitte positsioonist. Suhtumised pärinevad traditsioonist, millele viitas ka Goffman, et naise teisejärguline positsioon korvatakse viisakuse ja hoolivusega, sest mehed saavad seda endale lubada ning ka seeläbi demonstreerida oma tugevust ja üleolekut (Goffmann 2012). Tüdrukud leiavad siit oma väärikuse, mis näib korvavat muidu alavääristatud olukorra, kuigi see väärikus saavutatakse mitte oma tegudega, vaid kommete ning teise sugupoole hoiakute abil. Holmesi (2007) väitel võivad viisakusreeglid avalduda kui asümmeetrilise suhte kinnitus ja reprodutseerida tegelikku ebavõrdsust. Teisalt on see siiski ka inimsuhete esteetika pool. Ühes osas ilmnis ka oluline lahknevus. Kui poiste puhul mainivad tüdrukud rohkem neile suunatud madalamaid ootusi, teevad poisid sedasama tüdrukutest rääkides.

Siiski nägid kaks tüdrukut naiste ühiskondlikku eelist ka pisut teises võtmes: *naisi võetakse järjest rohkem tõsisemalt; naised ei ole enam kodukanad*; Naiste parem haridustase meenus vaid ühele: *on palju austust ja haridus on parem.*

5.2.2. Naised töömaailmas

Naiste puhul pälvis nende töömaailm vähem vastukaja kui meeste puhul. Naise paremuse teema pani nende töövõimaluste osas arvamust avaldama 33 tütarlast ja vaid 14 noormeest. Poiste jaoks pole see teema naissoo paremusega seotud. Ka arusaamad sugude lõikes läksid pisut enam lahku kui suhtumises meeste töömaailma.

Tüdrukud tõstsid esile oma soo *kergemat ja leebemat elu*, ja et *ei ole ootusi karjäärile, ollakse rohkem kaitstud ja puudub surve raha teenida*. Viimast mainis lausa 12 tüdrukut. Ka mainiti et *naine ei pea minema sõjaväkke ning meeste tööd on raskemad*. Naiste töövõimalustest otsesemalt rääkis vaid 10 tüdrukut. Poisid mainisid: *naiste parem võimalus tööd saada, kergemad tööd, väiksem töökoormus, rohkem soodustusi*.

Tüdrukud *...meil on kergem elu; mehed peavad rohkem jõurohket tööd tegema; nad ei pea minema sõjaväkke või tegema rasket füüsilist tööd; oodatakse vähem karjääri ja sissetuleku mõttes; paljud naised ei pea üldse tööl käima ja selle pärast ei vaadata neid kohe viltu; kui naistele on vähegi ilu antud, siis ei pea ta vaeva nägema, et ennast ära elatada; sinult ei oodata tasuvat tööd/pere ülalpidamist; arvatakse, et mees peab naist ülal pidama; naise elu on kergem; meestelt oodatakse paremat tööd ja suuremat sissetulekut.*

Mõned hääled nägid naisi töömaailma võrdsete liikmetena. 6 tüdrukut arvasid, et *naisel on lihtsam saada head töökohta ja igapäev peab saama võimaluse*. Neli tüdrukut nägid ka naise paremat suhtumist töösse: *naised on rohkem haritumad ja võtavad tööd tõsisemalt; nad on ambitsioonikamad, pürgivad rohkem oma eesmärkideni*

Poisid *...teenib rohkem ja elab kauem; naistel on ühiskonnas parem tööd saada; naisel on kergemad tööd; neil on vähem tööd ja rohkem puhkust; rohkem soodustusi, väiksem töökoormus, naised ei pea raskeid töid nii palju tegema; tööd ei ole sul mõtet teha; saab meeste kulul elada; ta on kodus ja mees teeb tööd; siis läheb sul töökoha leidmisega paremini sest nad õpivad koguaeg; saab rohkem palka kui boss on tema mees.*

On neid, kes leiavad, et meestel on parem tööd saada, ja neid, kes arvavad seda naiste puhul. Poiste tekstides kohtas taas kerget ironiat ja üleolekut ning mõlema soo esindajate seas leidus neid, kes pidasid loomulikuks, et naine elab mehe kulul, eriti kui ta on ilus. Töömaailma vastutus kuulub siin vastanute arvamuste järgi meestele. Naiste paremus töömaailma aspektis on see, et neil on kergem, lihtsam ning siis ka palk väiksem. Võib öelda, et stereotüüpsed diskursused ja hoiakud omaks võtnud noored taastoodavad naiste töö vähest väärtustamist, naiste madalamat palka ning töömaailma segregatsiooni.

Rahvusvaheliste uuringute alusel on arenenud maailmas asjaolud muutumas ning sissetuleku tähendus mõlemale soole võrdselt tähtis, sama näitavad ka soolise võrdõiguslikkuse monitooringud Eestis. Noorte naiste jaoks on ka juhtivad ametid atraktiivsemad ning abistaja-ametid vähem eelistatud. Samas tähendab see suuremat survet naissoole olla parim nii ametis, pereelus kui atraktiivse naisena (Holm 2010).

5.2.3. Naised kodus

Kodused asjad kui naissoo eelis pälvisid vähe õpilaste tähelepanu. 7 tüdrukut mainis riigi toetusi, mis võimaldavad kodus olla ja neli tüdrukut leidis järgmist: *naine on loodud lapsi kasvatama ja kodu koristama; raha teenimine on ebameeldivam, kui laste kasvatamine; siis saab olla suurena ema; naine ei pea niipalju muretsema pere ülalpidamise pärast.* 3 poissi arvas: *siis pead kodus süüa tegema; mees maksab kõik arved; elu on lihtsam, kui saad rikka mehe.* Kodu on mõnede jaoks põhjendus eemalduda ühiskonnaasjadest, aga koolinoorte seas vähe tähelepanu pälviv ja arhailiselt märgistatud.

5.2.4. Naiste mitmesuguseid omadusi

Neid pakuti soolise eelisena küllalt vähe, ent näited on kõnekad. Tüdrukud leidsid naistele iseloomulikes omadustes 23 eelist, millest 13 oli seotud välimusega, ning poisid 12 eelist, millest 5 on seotud välimusega. Tüdrukud näevad vähemalt siin välimust oma eelisena poistest rohkem, aga kumbki sugu mainib seda harva. Tüdrukute jaoks on eeliseks, et *naised on võluvamad, saavad end meikida, saavad kleite kanda, saavad ilusaid riideid kanda ja iluvigasid peita.* Poisid lisavad: *naine on ilus; saab kleite kanda; oled ilus, leiad hea mehe kes sind tahab ja üleval peab; ilus naine ütleb rohkem kui tuhat pilti; saab patsi teha*

Muudest naissoo hinnatumatest omadustest nimetavad **tüdrukud** *õrnust (7), kohusetundlikkust, ausust, suutlikkust teha mitut erinevat asja korraga, oskust lahendada kriise, oskust kergemini halbade olukordadest välja vingerdada, paremat käitumist ja läbisaamist.* Üks tüdruk leidis, et *naised on targemad.* Oma soost lugupidavad olid veel kaks tähelepanekut: *naised hoiavad ühiskonnas paremini oma väärtuseid paigal; naised on tihti enesekindlamad ning väarikamad.* **Poisid** nimetavad naissoo hinnatumate omadustena *kangekaelsust, oskust teha mitut asja korraga, ühteheidmist, viisakust, ja et naistel on rohkem sõpru.*

Mõned tüdrukutel pärit mõtteavaldused pärinevad justkui aegade tagant: *naistel ei pea olema kõrgharidust, meestel võiks olla; naine valib tavaliselt mehe kellega abiellub; me saame välismaalt rikka mehe, et siit ära kolida; saame olla kindlad, et laps on meie enda oma.*

Ent kohtab ka sooteadlikkust, mis on kohati ka stereotüüpide osas väljakutsuv. Näiteks kirjutavad mõned **tüdrukud**: *me kogume vaikselt võimu ja me ei ole nii bellad, kui paistame; vahepeal arvatakse, et me oleme nõrgemad ja siis me saame neile vastupidist tõestada; Eesti naine on Eesti Nokia; minu jaoks on vabe. Mulle meeldib olla naine, sellel on vähemalt 10 plussi.* Need on arvatavalt need uued tüdrukud, kes tajuvad oma

mõjujõudu. **Poistest** peavad mõned vajalikuks ka siin rõhutada oma paremust: *ma ei näe põhjust et olla naine; mulle meeldib mees olla; mees on olla lahedam; ei ole parem naine olla; ma olen poiss*. Ühtki stereotüüpe vaidlustavat väljendust poisid ei esita.

Oma hinnatud omadustes leevendavad naised meeste maailma äkilisust ja on suuremad diplomaadid. Nad ka käituvad ühiskondlikult enam aktsepteeritud viisil, seda kummagi soo arusaamades. Halvustavaid esiletoomisi naissoo omadustena ei kohanud.

Kokkuvõtlikult. Meeste ja naiste tajutud paremused on Eesti koolilaste tajudes küllalt traditsioonilised ning, väheste eranditega, vastavuses konservatiivsete soorollidega. Eriti suur on töömaailma kirjelduste erinevus, kusjuures kostab tüdrukute vastustes vastu isegi teatav rahulolu olukorraga, sest nii on neil vastutust vähem. Meeste võimu ja tugevalt esil olevat positsiooni tajuti selgelt. Enamus süünetest joontest peegeldas sedasama, mida tajusid õpilased kummagi eeliste ja normaalsuse kohta koolis.

5.3. "Pole vahet, kas olla mees või naine"

Väga paljud poisid ja tüdrukud olid seda meelt, et sugude vahel vahet ju pole, ning lähemalt antud tähendusi analüüsides võiks need kokku võtta ühte suurde teemasse: **sugude vahel valitseb võrdsus**. Lähemad selgitused sellele väitele kujunesid teemadeks: 1) mõlemal sool on plusse ja miinuseid, 2) kõik sõltub inimesest enesest, 3) kõik me oleme inimesed. Mõned üksikud poisid siiski leidsid, et vahe on olemas.

Kõik, mida õpilased sugude erinevast positsioonist, käitumisest ja võimalustest eelnevalt olid kirja pannud, ei takistanud neil sama kindlameelselt väita, et tegelikult on sood võrdsed. Tüdrukutest väitis 81 (24% tüdrukute üldarvust) erinevas sõnastuses, et naiste ja meeste kohtlemises vahet ei ole. Poistest leidsid sama 79 (25% poiste üldarvust). Ülejäänud reageeringud väljendasid sedasama hoiakut teistsuguses sõnastuses.

Oma arvamust, et sugude vahel valitseb võrdsus, põhjendasid tüdrukud järgmiste väidetega: *võrdsed õigused ja kohustused, võrdne haridus, võrdsed võimalused, õigus luua peret, käitatakse ühtmoodi*. Poiste väited olid: *võrdsed võimalused, samad tingimused, samad reeglid, ühesugused õigused, saab elada sarnast elu*.

Sama kinnitati ka teises sõnastuses, millest üheks oli, et tegelikult sõltub elus kõik inimesest enesest. Nii leidis 22 tüdrukut ja 13 poissi:

Tüdrukud ...*sugu pole oluline, olen ikka mina ise; üldjoontes on inimesed samad ning hakkama saamiseks tuleb ise pingutada; kõik sõltub inimesest, kui ettevõtlik ta olla tahab; oma elu loome me ise; sa jõuad nii kaugemale kui sa ise jõuda tahad; igäiks peab ise ennast teiste hulgas kuuldavaks ja tähtsaks tegema; töökoht ja palk sõltub sinust endast; lõppude lõpuks sõltub kõik konkreetselt inimese enda käitumisest; kui on tahet, siis igäiks saab saavutada seda, mida ta tahab; kui sa näed oma eesmärkide nimel vaeva, ei loe absoluutselt, kas oled mees või naine; kui inimesel on hea iseloom, ei mängi sugu rolli;*

Poisid ...*lõppude lõpuks sõltub kõik konkreetselt inimese enda käitumisest; kui on tahet, siis igäiks saab saavutada seda, mida ta tahab; kui sa näed oma eesmärkide nimel vaeva, ei loe absoluutselt, kas oled mees või naine; hakkaja saab ikkagi hakkama; halvasti võib ikka minna.*

Kaks tüdrukut on veendunud: *sooline diskrimineerimine Eestis ei ole suur probleem; ainuke vahe on palgavahe*.

Silma torkab noorte usk oma tublidusse, inimlikku jõusse ja võimalustesse ning ka valmidus võtta enesele vastutus oma elu eest. Teisalt takistab see nägemast stereotüüpseid hoiakuid, mida nad ka ise olid eelnevalt väljendanud ja mis siiski võimalusi piirab.

Et kõik me oleme inimesed, s.t et inimeseks olemine on olulisem kui sugupool, väitis 11 tüdrukut (*inimene on inimene; me oleme kõik inimesed; kui kõik oleks naised või mehed, siis poleks maailmal ja inimestel mingit mõtet; me hingame ja sööme ühtemoodi*) ja 8 noormeest (*sooline erinevus on tähtis paljunemisel*). See näib kinnitavat euroopalikke humanistlikke ideaale, mille kohaselt kõik on eelkõige inimesed, paraku see usk varjutab tegelikku olukorda, et inimestena ei olda samaväärsed.

12 noormeest (ja mitte ükski tütarlaps) tunnistasid, et vahe on olemas: *...mõlematel on võrdsed õigused, kuid mõnevõrra teised kohustused; sest loodus on selle vahe määranud; Jumal otsustab selle üle; neil on enamvähem võrdsed võimalused, kuigi meestel on neid rohkem; kõigil on võimalik midagi saavutada, kuigi võib olla ühel raskem; kõiki ei kohelda võrdselt; tegelt on suur vahe, minu meelest on küll vahe sees; igal ühel on omad kohustused ja see on juba sajandeid nii olnud.*

Ühele poisile on koitnud tõhetk: *Me oleme võrdsed, saame võrdselt haridusteed käija, aga lõpptulemus on ikka see, et naised saavad vähem palka kui mehed. Aga usun, et varsti on see kõik vastupidi, sest üha vähem on koolis häid õpilasi (poisse) ja mulle tundub, et tulevikus löövad naised rohkem elus läbi kui mehed*

Tüdrukud *...mõlemad on riigi orjad; mõlemaid koheldakse halvasti; kahjuks mõlemal on raske; kõigilt oodatakse palju; elu on mõlema jaoks raske, mõlemal on oma õigused ja kohustused; kõik vihkavad üksteist võrdselt;*

Poisid *...riik k***b niikui nii nad kõik läbi; me kõik peame alluma süsteemile; reedetakse ja petetakse sind nii või naa.*

Kokkuvõtlikult avalik diskursus on pannud noored kordama kuuldu, et ollaksegi eelkõige inimesed ja sugu ei oma elu kujundamisel tähtsust. Ent see optimistlik arvamus teeb nähtamatuks stereotüüpide toime ega võimalda noortel nende eneste kogemustele ausalt otsa vaadata, s.t usk formaalsesse võrdsusse aitab tegelikult säilitada ebavõrdsust. Kui kooliõpetuse üks deklareeritud eesmärke on aidata kaasa seoste loomisele eri tõsiasjade vahel, siis siin seoseid omaenese kogemuse ja deklareeritu vahel tekkinud ei ole. See oleks sootundliku pedagoogika suur tööpõld.

Kokkuvõtvaid mõttekäike

Tee tegeliku võrdsuse poole on konarlik, aeglane ja tagasilöökidega. Poisid ja tüdrukud kogevad kooliskäimist erineval viisil, neisse suhtutakse märkimisväärse erinevusega ja erinev on nende eneste suhe normidesse, viisis veeta oma päevi, kogeda erinevaid ootusi ja suhtumisi. Nendega on kaasas ühiskonnas tajutud stereotüüpsed normid ja ootused kummalegi soole. Seesama elab nende õpetajate teadvuses ja struktuurselt ka institutsioonis, nt läbi õpilase feminiinse rolli. Poisid ja tüdrukud teavad, mis on kummagi soo osaks täiskasvanuelus, kuigi on mõned märgid, mis tasakesi patriarhaalset süsteemi lagundavad.

Kas eelistaksid olla mees või naine, tüdruk või poiss? Sedalaadi uuringuid soolisest paremusest on tehtud varemgi. Ann Sofie Holm märgib, et võrreldes varasemate aegadega on Rootsi ja Suurbritannia noorte

seas meheks olla tahtmine suurenenud. Tüdrukute arv, kel selline soov, koguni kahekordistus, ent on ka noormehi, kes sooviksid olla naine. Holm väidab, et arusaam mehe domineerimisest ja kõrgemast staatusest on tugevnenud, viidates suuremale tasakaalustamatusele võimusuhetes. Naised, kuitahes nad end ei hariks ja mida ka teeks, ei saavuta tihti sama staatust. Võimusuhete lõhe pole kadunud, väidetakse Rootsis tehtud vastavates raportites, ehkki haritud naiste arv on tugevalt tõusnud (Holm 2010). Piirangud naistele kehtivad enamikus maailma maades, kirjutab Mary Holmes. Võimukate sotsiaalsete rollide nappus naiste puhul toob kaasa selle, et paljud tüdrukud näevad võimu vaid meeste omadusena ega püüdle selle poole. Haridussektor ise ei paku rollimudeleid võimu omavatest naistest tüdrukutele identifitseerumiseks. Haritud töö ei kindlusta samaväärset positsiooni. Ka mitte nn globaalsete tüdrukute jaoks, kes parimates Suurbritannia koolides saavutavad maksimaalsed tulemused, ent jäävad teenima meritokraatlikke süsteeme, kus väärtusteks on brutaalsus ja kõvadus (Holmes 2007, Fahey 2015).

Eesti poistele uuritud kontingendis ei ole koolis õppimine ei nende eneste ega ka tüdrukute hinnangus väärtuseks, mille nimel pingutada. Koolis ja kooli peal testitakse pigem oma ajaloolist soolist eelist – õigust vabadusele, naudingutele, piiride ületamisele, enese spontaansele väljaelamisele. See treenib vabamaks ja hegemooniliseks hoiakuks ka mitmetes hilisemates elusuhetes. Tundub, et kohati on koolinormide rikkumine ise normi staatuses, see segab õppimast neid, kes seda sooviksid. Kool kui paradoksidest vaevatud koht saab teadvustamiseks veel mõne juurde: nt poistele on väiksemad ootused, ent samas tunnistavad õpilased, et poisse võetakse tõsisemalt ja neil on õigus oma peaga mõelda.

On võimalik, et vastuseis kooli normatiivsusele tõstab staatust kui võimalus presenteerida oma maskuliinsust. Muid enese proovile paneku viise tsiviliseeritud normatiivses ühiskonnas jääb poiste jaoks vähemaks. On võimalik, et koolis õppimise raamid mõjuvad tõesti ahistavalt ning tüdrukud, järgides allaheitlikkuse stereotüüpi, kannatavad selle paremini välja, saades vastutasuks tunnustuse ja parema suhtumise. Kõik see kokku aga on andnud oma viljad: tüdrukute parema formaalhariduse taseme ja suure osa poiste kadumise haridusest. Nagu näitab laiem soosuhete seis ühiskonnas, pole naiste parem formaalharidus ometi samal moel väärtustatud nagu see oli koolis ja meeste puhul varasematel aegadel. Ühiskonnaelu alalhoidmise rutiin selle normatiivsuses delegeeritakse naissoole juba koolis, mida feministlik diskursus vaatleb kui väga maskuliinset asutust. Eriti murelikuks peaks aga üldsuse tegema poistel kujunev *habitus* kohustuste ja normi suhtes, mis ei pruugi piirduda kooliga.

Poistele tehtud hinnaalandus koolipõlves võib nimelt tingida hilisemaid hoiakuid, mis soosivad riskikäitumist ning osadest noortest meestest riskigrupi kujunemise. Kui nad ei saa harituks formaalhariduse formaadis, toob see tõenäoliselt kaasa põlguse kirjasona kaudu eneseharimise ning koolituste vastu üldse, sest stereotüübi kohaselt mees juba ongi tark! Eluaegsed õppijad on meil ju ikkagi valdavalt naised. Teine järeldus aga oleks, et risk laieneb kogu ühiskonnale – needsamad lammutava *habitus*ega ning poolikute teadmistega mehed võivad pääseda ühiskonnas otsustaja positsioonile. Nagu teame, ongi paljudel positsioonidel kadumas asjatundja nõue. Võib kõnelda terve ühiskonnatasandi paradoksist: meestelt ei oodatagi erilist formaalharidust, aga samas on nende päralt paremad töökohad ja kõrgem positsioon.

Ent kas saab olla siis kindel naiste peale? Õpilaste vastustes avanes paraku tüdrukute poolt omaks võetud kitsas rada ning rõhutatult normipärane ja sõltuv käitumine. Demokraatiavõimeliseks saab vaid vaba inimene. Püüdlilikult omandatud haridus ei pruugi soostereotüüpse enesekuvandi mõjul anda tüdrukutele kaasaandeks avarat maailmapilti ja eetilist enesemääratlust laiemalt kui vaid naisele ettenähtud rolli ja instruksioonipäraste tööülesannete piires. Kuulekus ja sisemise vabaduse puudumine mõjuvad hirmutavalt

inimese puhul, kes võib tänu diplomile tõusta juhiks.

Sugu pole üksnes meile peale surutud, vaid miski, mida me teeme, kirjutab Mary Holmes. Sugu võib vaadelda esituslikuna, s.t sugu taastluuakse läbi soonormide kordamise. Seda, kuidas me seda teeme, mõjutab meie arusaam sellest, mida teised inimesed meilt eri situatsioonides ootavad (Holmes 2007). Tuleb aidata õpilastel mõista, kui kaugel ollakse tegelikust soolisest võrdõiguslikkusest ja mida nende normaalseks loetud argipäev nendega teeb. Tuleb aidata nad mõistma, et neil on vastutus, kelleks nad enese oma soo esindajana teevad, ja et sel on tagajärjed. Taastada noormeeste lugupidamine kooli ja selle tõsiseltvõetavuse vastu on püsivalt suur väljakutse, ning mitmed asjad peaksid muutuma selle nimel nii koolis kui ühiskonnas. Vaja on viia ka tüdrukuteni äratundmine, et nemadki on vabad ja vastutavad ning ettenähtud normatiivsest tublidusest on liiga vähe, et see võiks olla inimese eesmärgiks. See aga eeldaks suuri muutusi praegustes hariduspoliitilistes väärtustes ja soopimeduse unest väljatulekut. Õpetajaskonna ülesanne oleks kõigepealt äratundmine, millega nad toimuvat esile kutsuvad, seejärel tugevalt soolistunud käitumisviiside nähtavaks tegemine ja nende aruteluaineks võtmine. Teadlikult tuleb võtta eesmärgiks ise mitte aktsepteerida nende esinemist.

Kasutatud allikad

- Aavik, K., Uusmaa, H.-L. (2013). Laste sotsialiseerimine. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring, 2013. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2014. Artiklite kogumik. (toim. Triin Roosalu)
- Sotsiaalministeerium, (2014) lk. 26 – 36. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sooline_vo_monitooring_2013_veeb.pdf
- Davies, B. (1989) The Discursive Production of the Male/Female Dualism in School Settings. Oxford Review of Education, Vol 15, No 3
- Fahey, J. (2015) Privileged girls: the place of feminity and feminity in place – Globalisation, Societies and Education, 12:2, 228-243
- Foucault, M. (2014) Valvata ja karistada. Vangla süünd. Tartu: Ilmamaa
- Goffman, E. (2012) Sukupuolten väline järjestely. Rmt. Vuorovaikutuksen sosiologia. Tampere: Vastapaino
- Guckenheimer, D. & Schmidt, J.K. (2013) Contradictions within the classroom: masculinities in feminist studies. Women`s Studies, 42: 486-508
- Holm, A-S. (2010) Gender Patterns and Student Agency: secondary school students` perceptions over time. European Educational Research Journal, Volume 9 Number 2, p. 2257-268
- Holmes, M. (2007) What is Gender? Sociological Approaches. Is Gender Somethng That We Do? London: SAGE Publications Ltd
- Lahelma, E. (1999) Hyvätapainen yksilö. Kasvatustavoitteet koulun arjessa. Rmt. Suomalainen koulu ja kulttuuri. Tampere: Vastapaino
- Naskali, P. (2010) Kasvatus, koulutus ja sukupuoli. Rmt. Käsikirja sukupuoleen. (toim.Saresma, T., Rossi, L-M; Juvonen, T.) Tampere: Vastapaino
- Paechter, C. (2007). Being boys. Beyng girls. Learning masculinities and femininities. McGraw Hill

Education: Open University Press

Rehbein, B. (2006) Die Soziologie Pierre Bourdieus. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH

Simola (2015) Koulutusihmeen paradoksit. Tampere: Vastapaino

Youdell, D. (2011). School Trouble. Identity, power and politics in education. London and New York: Routledge